Год. V. Ноемврий и Декемврий Книга IV.

РОДОПСКИ НАПРѢДЪКЪ

ДВУМѢСЕЧНО ИЛЮСТРОВАНО СПИСАНИЕ

за

наука, обществени знания и народни умотворения.

Бѣлѣжки по говорътъ въ с. Дованъ-хисаръ, Дедеагачка кааза.

(Продължение отъ III кн.)

2) Съгласни.

77. Въ Дованъ-хисарския говоръ слабитѣ (звучни) съгласни *б, в, г, д, ж, з, ц* въ окончанията на думи при затворена сричка всѣкога се изговарятъ на съответнитѣ тѣмъ усилени (беззвучни) съгласни. Изговарятъ се тъй:
б —› п: боп, воп, гроп, сл'ап, л'ап, въ^{а}*п, ръ*^{а}*п;*
в —› ф: връ^{а}*ф, кръ*^{а}*ф, жуф, праф, браф, кура́ф, криф, лоф;*
г —› к: бок, рок, прак, драк, пдлук, бр'ак, врак;
д —› т: рот, глат' грат, мет, лет, мла́т;
ж —› ш: дъ^{а}*ш, ръ*^{а}*ш, нош, брош,* (брожъ), *мъ*^{а}*ш;*
з —› с: мрас, бъ^{а}*с* и т. н.

Тая промѣна става и въ срѣдисловието и прѣдставкитѣ на много думи: *уфчѐ*^{а}*р, ра̀пка* (арабка), *ба̀пка* (бабка), *фто́рник, фл'а̀на* (влѣзе), *ди́фчина* (диво свине, дивечъ), *кал'чу̀не*^{а} (калци, калцуни), *рѐт'ки* (редки). Обаче има и изключения отъ това правило, т. е. срѣщатъ се думи съ обратенъ изговоръ на споменатитѣ звукове, когато тѣ сж начални:
ф —› в: въ̀^{а}*рл'аме*^{а}*, варни́ гу,* (фърляме, фърли го), *въ̀*^{а}*рка* (фърка), *Вида̀на* (Фидана, соб.), *ва́ти гу* (фати го);
с —› з: збор, (сборъ), *зби́рщина* (сбирщина);
з —› ж: жума́ли (земали, мин. св.), но пъкъ *зѐа;*
ц —› ж: жига́ра (цигара).

78. Омекченото произношение е твърдѣ свойствено на Дованъ-хисарския говоръ. И въ това отношение той е тъй

изобиленъ, както и всички Родопски говори. Въ Дованъ-хисаръ изговарятъ: *кон'*, *вет'*, *пъ^а^т'*, *сол'*, *óге^а^н'*, *кòре^а^н'*, *цар'*, *мен'*, *уфчѐ^а^р'*, *кузáр'*, *лóш'*, *мъ^а^ш'*, *рѝ^а^ш'*, *врис'*, *врит'*, *ге^а^рáн'* (кладенецъ), *улувáр'*, *жѐне^а^т'* (жененъ), *глáве^а^ш'* (годежъ), *чил'* (цѣлина отъ земя), *те^а^вéк'* (тюфекъ), *шѐл'ме^а^н'* (охлювъ) и др.

79. Произношението на смекченитѣ съгласни прѣдъ гласни е *слѣно* и като такова отбѣлѣзвамъ го съ омекчителенъ знакъ надъ съгласната, както и езиковитѣ материали изъ другитѣ Родопски покраини: *кит'ки*, *бил'ка*, *пе^а^л'тѐк* и пр.

80—84. Съгласнитѣ *л* и *н* прѣдъ *е* и *и* се изговарятъ обикновено както въ общокнижовния езикъ. Сѫщо не се чува нѣкаква разлика и при изговорътъ на устнитѣ съгласни *б*, *в*, *п*, *м*, *ф*, зѫбнитѣ *д*, *т*, гърленитѣ *к*, *г*, *х* и съскавитѣ *з*, *с*, *ц*.

85. Шушкавитѣ съгласни (*ж*, *ш*, *ч*) се изговарятъ винаги по-меко отъ обикновеното: *жѐ^а^ба*, *ч'ўду*, *ж'умàли*, *ш'ўма*, *че^а^лъ^а^мàр'* (отъ турската дума чалъмъ, означава кошара, сгодно мѣсто за запиране и нощуване добитъкъ), *чѐше^а^*, *же^а^м*, *ч'ўка* и пр.

86. Омекчено *р* винаги се изговаря въ глаголнитѣ и именнитѣ окончания: *уфчѐ^а^р'*, *кузàр'*, *гуве^а^дар'*, *улувáр'*, *цар'*, *цáре^а^т*, *уфчѐ^а^ре^а^т*, *стóре^а^*, *пудóср'е^а^м*, *затàре^а^т*, но пъкъ *сабе^а^рà гу*.

87. Удвоено *л* нѣма въ Дованъ-хисарския говоръ. Казватъ: *бил'е^а^*, *кóл'е^а^* (събирателно колове) и т. н.

88—89. Старо лабиално *л* нѣма. Казватъ: *зèме^а^*, *сàбе^а^*, *кáпка*. Сѫщо и *м'* да се изговаря като *мн'* нѣма.

жд-шт.

90—91. Старобългарскитѣ звукове жд-шт въ Дованъ-хисарския говоръ се изговарятъ *жд* и *шт*. Обаче отъ групата *жд* въ повечето думи, а особено въ глаголнитѣ форми, *ж*-то се изхвърля и се изговаря само *д*, както ще видимъ въ изброенитѣ по-долѣ думи. Изговарятъ: *бaшта'*, *бáштўву*, *баштинѝе^а^*, *пубàштим*, *бле^а^штѝ*, *бле^а^штўка*, *бле^а^штўнка*, *брош*; *вéжки*, *вéйке^а^* (веке, вече), *виш*, *вѝште^а^*, *вѝдуам*, *уштѝна* (воштина), *врàштам*, *иввáдам*, *врèска* (врѣщи козата), *гáште^а^*, *гáшник*, *пугáдам*, *нагàдам*, *глàди*, *иѕглáдам*, *приглáдам*, но пъкъ *глóждам*; *еш*, *гуѐ^а^жду-а-и*, *гурѐш*, *гу-*

ст'аам (гощаванъ), *изградам, заградам, пригъ*ᵃ*рнам, гуште*ᵃ*р', дуйдам, двеш, д'ате*ᵃ*шту, испускам, дрàскам, дъ*ᵃ*ш, дъ*ᵃ*шдов'ник, дъ*ᵃ*шдоуну, дъ*ᵃ*аште*ᵃ*ре*ᵃ*, іаш, іаште*ᵃ*, из'адам, приіадам, зимониште*ᵃ*, избадам, йштам* (искамъ), *испъ*ᵃ*дам, клеште*ᵃ*, крашник, къ*ᵃ*рст'аам, къ*ᵃ*рстèл'ник, къ*ᵃ*рстèнка, кражба, къ*ᵃ*шта, къ*ᵃ*шник* (кжщовникъ), *лешта, лешник*, но *леска-и* и *лѣстуица; маште*ᵃ*а, между, мръ*ᵃ*штй са, м'угште*ᵃ*рйе*ᵃ*, пумушнйк, насàдам, унодам, насйтам, нащтъ*ᵃ*рб'àам, нйшту, нйште*ᵃ*л'ки, не*ᵃ*штер', поскам, поска, упоска, нъ*ᵃ*ше*ᵃ*н, наштуам, нъ*ᵃ*шки* (нощови), *оште*ᵃ*, уштàви* (кожи), *убъ*ᵃ*рнам, убушта, вошка* (овошка), *угнйште*ᵃ*, ул'ускам, пеш, пештура, плàтам, расплàтам, пйштал, пувр'àдам, наклàдам, пумуш, пусàдам, прàшка, прèдам, прèлу* (прежда), *пъ*ᵃ*т'ве*ᵃ (пжтища), *пъ*ᵃ*шкам, пъ*ᵃ*шка* (сѣмка отъ какъвъ и да е плодъ), *рàдам, ръ*ᵃ*жда, ръ*ᵃ*жд'àсалу, ръжба, пурудèн'е*ᵃ рождество), *сàжде*ᵃ*, све'ш, сèти гу, усйта, сбйрштина, сношти, срешту, пусрèшна, вàтам* (хващамъ), *урйште*ᵃ*, руштй, рускал, четка, чуздо, штйпе*ᵃ*, уштипа, штйпци, штир', шту* (що), *штèне*ᵃ*, штèне*ᵃ*та, заштупва* (зарови го, скри го, спотаи го), *ше*ᵃ (ще) но и *за: за гу стòре*ᵃ*т* или *ше*ᵃ *пудат* (ще идатъ), *шу ту пуда* (щомъ отида), *штушне*ᵃ (щукне, скокна, бързо литна на нѣкждѣ си).

Дѣепричастията и причастията сж на *штом, штим* и *штум: викаштум, пускаштйм, бе*ᵃ*ре*ᵃ*штум, блее*ᵃ*штум* и т. н.

92. При образуването на страдателнитѣ причастия отъ основи *д* и *т* (по II стр.) се прѣдпочита *непромѣнена основа: рудèн, злàтан, платèн*, а не рожденъ или позлак'енъ.

93—98. Въ Дованъ-хисарския говоръ сж неизвѣстни *к'* и *г'* отъ омекченитѣ основи на *т* и *д*. Казватъ си: *л'уд'е*ᵃ*, цвè*ᵃ*т'е', брàт'е*ᵃ*, пъ*ᵃ*т', уцèт, д'àте*ᵃ и т. н. Сжщо и *і* липсва, освѣнъ въ посоченитѣ примѣри въ пунктъ 69. Казватъ: *луз'а, грòзд'е*ᵃ*, бàн'а*. Звукътъ *ѕ=дз* тоже не сжществува ни въ стари, ни въ нови думи. На всѣкждѣ той се изговоря на *з: мъ*ᵃ*рзй, зил' зе*ᵃ*нгйе*ᵃ*, полза, зарвавàт', зйфк, минзуàр', натлаже*ᵃ*н* и т. н. Сжщо и *џ=дж* въ всички случаи се изговаря *ж: ж'умб'уш', жèзва, мажун', жаука* (джавка), *(х)ажйе*ᵃ*, гажè*ᵃ*л, жè*ᵃ*ба, же*ᵃ*мйе*ᵃ и т. н. И общобългарското *ж* не се замѣнява съ *дж*. Обикновено изговарятъ *жèле*ᵃ*зу, лъ*ᵃ*жйца* и пр.

99. Съчетанието *чр—цр* въ Дованъ-хисарския говоръ е промѣнливо. Въ едни думи се изговаря *чр*, а въ други *цр*. Изговаря се *царвѐн-а-у*, *цъ^а^рну*, (за цвѣтъ на нѣкой прѣдметъ), а *чѐре^а^н*, за човѣкъ; *чѐрпи*, *че^а^р'аше^а^*, *цъ^а^рква*, *че^а^рва̀*, *чѐрга*, но пъкъ *царвѝф*, *цѝрка* (чирей—цирей).

100. Звукътъ *ф* се чува и въ чужди, и въ български думи. Въ началото намѣсто *хв* не се чува, а се изхвърля *х*-то и се изговаря само *в*: *въ^а^рл'а* (хвърля—фърля), *вѐйна* (хвойна—фойна), *ва̀ла*, *ва̀ли* (хвала, хвали), *ва̀ти* (хвати). Въ други думи начално *хв—ф* пъкъ до сущъ се изпуща: *учѝ* (фучи, хвучи), но пъкъ и *фѝри* (гони го).

Въ срѣдата *в* не се замѣнява съ *ф*; казватъ *свеш*, *свирка*, *св'ат*, *сват*.

Въ глаголнитѣ форми прѣдлогътъ *въ* се замѣня съ *ф*: *фл'а̀на*, *фта̀са*, *фнѐсе^а^*, *аф* вмѣсто *въ*: *аф градѝната*, *аф къ^а^щи*, *аф нѐтре^а^* (вътрѣ) и т. н.

Окончанията *ав*, *ов*, *ев*, *ив* и намѣсто *х* въ глаголи всѣкога се изговаря *ф*: *вѝде^а^ф*, *тръ^а^гаф*, *да̀даф*, *вапустѝф*, *вѝкаф*, *шт'аф*, *ѐглаф*, *дала̀ф*, (маша за огънь), *Пѐтруф*, *Кѐмн'уф*, *д'а̀фка*, *пл'а̀фка* (палва) и т. н.

101. Съ съгласната *х* Дованъ-хисарскиятъ говоръ много се отдалечава отъ Родопскитѣ говори. Тоя звукъ почти като че не сѫществува никакъ въ Дованъ-хисаръ. Ето неговитѣ разни промѣни:

а) Като началенъ звукъ въ всички думи той се изхвърля, т. е. отпада, и прѣдъ гласни остава като единъ едва забѣлѣзанъ придъхъ, подобенъ на френския *h* aspiré. Тъй напр. изговарятъ *въ^а^рлѝ гу* (вижъ по-горѣ въ п. 100), *въ^а^рка* (хвърка), *аѝдутин*, *арамѝе^а^*, *арѝм*, *армѝн*, *амѐн'* (хамень—току тъй, само), *амба̀р'*, *л'ап*, *а̀лаш* (бара, пипа), *ем* (хемъ).

б) Изпада въ повечето думи и въ срѣдисловието, безъ разлика между гласни или съгласни е тя: *расу̀дат* (разходатъ), *ѐплаа* (оплаха), *снѝ^а^а*, *кѝа* (киха), *му̀а*, *ру̀у* (рухо), но пъкъ *с*(т)*р'а̀ха*; *ма̀а*, но пъкъ *м'ах* и др.

в) Изпада и въ краесловието на аориста въ мн. число: *пу̀даме* (отивахме) *стул'а̀а са* (притаиха се), *усѝтаа*, *прѐйнаа* (прѣминаха, бързо отидоха), *не^а^ мужѐ^а^а*, *имѐ^а^аме^а^* (имахме), но пъкъ *с*(т)*рах*, *гр'ах*, *ала* и *гр'аута̀*; *вѐа*, но пъкъ *вехме^а^*. По-горѣ видѣхме, че въ аористътъ въ I л. един. число

х-то се изговаря на *ф: вӣкаф, нѝдеᵃф, вѐдеᵃф* и т. н., ала пъкъ *вех, брах, пих.* Въ такива случаи *х*-то като че се чува наполовина.

Замѣна.

102. Освѣнъ горнитѣ замѣни на *хв* и *ф*, въ Дованъ-хисарския говоръ се срѣщатъ и други замѣни на единъ звукъ съ другъ. Тъй напр. забѣлѣзахъ слѣднитѣ случаи:

а) *з* замѣнено съ *ж*, въ *жумѝли* вмѣсто земали;

б) *п* на *б: лѝнба, камбѝна* и обратно: *боп, бѝпка, зъᵃп* и др.

в) *в* на *ф: фдӣгна, фтѝса, фъᵃф* и *аф, фл'ѝна, фрӣпна, фтурѝк, фѐчра, ѝфца, уфчеᵃр', фтӯреᵃ, пѝфтурну,* но пъкъ въ думата *теᵃвѐк'* обратно;

г) *т* на *д: Андън, ѝдрумонеᵃ, уд'вӣкна, свѝдба,* и обратно: *рѐ'тки, слѝтку;*

д) *н* и *в* на *л: млѝгу, млузӣна, слѝбудну, услубудӣа;*

е) *ку* вмѣсто ако; *гѝту* вмѣсто когато; *де* вмѣсто гдѣ; *се, с'ѝкуй* вмѣсто все, всѣкой; *шу ту* вмѣсто щомъ; *рѝпа* вмѣсто ропка; *еᵃй сакѝ* вмѣсто ей тъй; *хайрѐᵃнеᵃ* вмѣсто ахряни; *унѝ* вмѣсто онова; *вӣли* вмѣсто каза; *брѝзни* вмѣсто бразди; *прӣликит* вмѣсто приличенъ; *клѝват* вмѣсто кладатъ, турятъ; *изл'ѝва* вмѣсто излиза; *на нас* вмѣсто у насъ.

Вмѣтане.

103. Освѣнъ посоченитѣ примѣри по-напрѣдъ въ Дованъ-хисарския говоръ се срѣща вмѣтане и на други звукове и цѣли срички: *парѝдеᵃди* вмѣсто прадѣди; *іун'ушница* вмѣсто юница; *сабеᵃрѝли* вмѣсто събрали или сбрали; *гул'тинѝк* вмѣсто голтакъ или голакъ; *дувѐᵃт, крувѐᵃт* вмѣсто доятъ, кроятъ; *дурдѐ* вмѣсто додѣ. Тукъ *в*-то се чува слабо, като на половина. Възможно е да има и други думи съ вмѣтане, но за сега такива не ми сж познати.

Прѣмѣтане.

104. Думи съ метатеза, т. е. съ прѣмѣтане на съгласни и гласни за сега имамъ забѣлѣзани слѣднитѣ: *сарде* вмѣсто срѣде; *пурдѝде* вмѣсто продаде; *аф* вмѣсто въ; *ас ѐреᵃту* вмѣсто съ ярето.

Изчезване.

105. Дованъ-хисарскиятъ говоръ изобилва съ изпущане (изчезване) на съгласни и гласни:

а) *в* изчезва и въ началото и въ срѣдисловието, па и въ краесловието: *дуѐц* (вдовецъ), *дуйца*, *с'ȁкуй*, *се* (все), *тогȁа* (тогава), *тȍйтеᵃ*, *гуеᵃда*, *прȁини*, *ватȁреᵃ*, *чеᵃтȍрица*, *тр'ȁа*, *утрȍа*, *умъᵃртѝ*, *жу̀ина* (живина), *исȍку*, *жуȁнеᵃ* (живѣене), *улуȁр'*, *удȁи* (удави), *уеᵃ* (вие кучето, вълкътъ), *рȁкуеᵃ* (ракове), *устȁил*, *сурȍу*, *дуȍр*, (дворъ), *чеᵃтъᵃртак*, *ȍда* (вода) *удѐнца*;

б) *т* изчезва въ думитѣ: *срах*, *срѣᵃмну*, *срȁна*, *срȁшну*, *пръᵃс*, *нъᵃш*, *тъᵃрчинȁ* (стричина, чана), *срѝку* (стрико, чичо), *мос*, *гос*, *мѝлус*, *рȁдус*, *шес*, *къᵃрс*;

в) *д* изчезва въ: *нагл'ȁва* (нагледва), *пугл'ȁва*, *нȁвии* (не види), *наиш* (найдешъ), *укрȁва*, *клȁват*, но и *кладъᵃт* (огънь).

Бѣл. За измѣтане гласни вижъ въ първитѣ параграфи.

(Слѣдва).

Черковно-училищнитѣ работи въ Чепеларе отъ заселване на селото до 1873 година.

Отъ **В. Дѣчовъ.**

(Продължение отъ III кн.).

Сивковци, които били свързани съ роднински и материялни връзки съ Метексовцѣхъ, сполучили да зематъ на своя страна всички Марчовци. Къмъ Сивковцѣхъ се присъединили и Демиревци (отъ „Срѣщната“ махала), защото и тѣ били тѣхни роднини. И тъй, благодарение на крамолитѣ и прѣчкитѣ, за градене на нова черква останали съгласни само 40—50 християнски кѫщи (отъ „Бѣлювската“ и „Срѣщна“ махали)[1]). Но Х. Радко, Велю и Митю Киряковъ не се отчаяли. Тѣ ходили, тропали, молили и сполучили да зематъ необходимия ферманъ. На 8-й юний, 1860 година, Х. Радко и Велю почнали да размѣрватъ основитѣ на новата черква и да каратъ камъни. Послѣдвали ги и съсѣдитѣ имъ Кирякoвци, Кацарци и др. Сивковци, Далномахалци и Марчовци, като видѣли това, още повече се „наежили“.

— Нищемъ друга чьорква; нѣма да са цѣнимъ! викали тѣ, но кой ги слуша? Х. Радко и Велю копаели вече основитѣ

---

[1]) „Новата“ махала тогава несѫществувала.

на новата черква. Тогава Х. Тодоръ Сивковски, като разбралъ, че Бѣлювци ще направятъ черквата въпрѣки крамолитѣ и прѣчкитѣ, явилъ се съ своя щабъ прѣдъ отцѣпницитѣ и имъ казалъ слѣднитѣ бѣлѣжити думи:

— „Е кандисахъ и видѣхъ, чи ще сторите чьорква-са, ала аку сте христене и ви е милу селу-су, послушейте ма какво ща ви кажа. Ние, христене-се, въ сува село ни сме млого. Адинъ попъ, адинъ даскалъ и адно чьорква ни стигатъ и артисуватъ. Ала ще речете: „тѣсна е старана чьорква и далече е на горни-се махали“. За това сте прави. Истина е, чи и людье-се са плодятъ, та „Св. Атанасъ“ ще стане още по тѣсанъ. Ала знаите ли, чи въ селу, каквосу нашесу, дѣто има двѣ чьоркви, два попа и двамина даскале, тамъ сгода нѣма. Ние още утъ сига са караме, ами какво ще стане въ селу-су и христене-се, ага станатъ двѣ чьоркви? Ще фатимъ да дѣлимъ чьоркви, попове, даскале и махали. Ще са раздѣлимъ нахъ двѣ стра́ни и ще станимъ *хаширъ-неширъ*. Слушайте какво ще ви кажа: *Е харизувамъ моя-на ливада въ срѣде селу-су, да уградимъ тамъ обща и гулѣма чьорква за врють махали-се. Ще са спумагаме и ще я сторимъ кату манастиръ. Ду нея ще уградимъ и ново, гулѣмо шкульо, та да е адно близу и далече на вритъ махали-се. „Св. Атанасъ“ ще остане като параклишъ. Ако е паратикъ попъ Манолъ, ще да найдимъ другъ попъ; ако нищете Х. Волка за питропъ, ще да туримъ другъ питропъ. Сичку можимъ да сторимъ, аку сме сгодни и са ни цѣпимъ. Кавувайте, бендисувате ли моянa ливада за чьорква? Е ви е харизвамъ и давамъ още 2000 гроша отгорѣ*“.

— Хубаво казувашъ, Х. Тодоре, ала де бѣше по-рано да ни кажишъ това, възразилъ Велю. Вие заптисахте „Св. Атанасъ“ и сига всичко е въ ваши роки. Ние, ага са давехме солкувъ гудини прѣзъ рѣки и вирове, та на нивидехте. Сига ага си зохме ферманъ и фатихме да градимъ, *си кандисалъ* и ни харизувашъ мѣсто за чьорква, ала низнаемъ, какво ще кажатъ кумшие-се за твоята ха́ризма.

— Ние си имаме мѣсто за чьорква, нищемъ Х. Тодорова́та ха́ризма, извикали Бѣлювци. Да уградьотъ Сивковци и Долно махалци чьорква въ Х. Тодорова-на ливада.

Слѣдъ тоя отговоръ Х. Тодоръ млъкналъ и оставилъ Бѣлювскитѣ главатаре да правятъ каквото щатъ[1]).

---

[1]). Хаджи Тодоръ, прѣдвидѣлъ, ако и късно, какво ще става въ Чепеларе слѣдъ съграждането на новата черква въ Бѣлювско-Срѣщната махала, та затова и настоявалъ да се направи черквата всрѣдъ селото на неговата ливада. Двѣтѣ черкви, находещи се на срѣщуположни, крайни махали, станали причина да се раздѣлятъ послѣ християнитѣ на двѣ партии относително черковно учил. работи. Тия партии съществуватъ и до сега, само че не за училища и черкви, а за пазаръ, хорище, общ. управление и други учрѣждения. Слѣдъ смъртьта на попъ Маноля се прѣкрати отчасти черковното партизанство, а слѣдъ съграждането на новата учил. сграда всрѣдъ селото се тури край и на училищното партизанство.

Купеното отъ Х. Радка и Веля мѣсто се указало не толкова здраво, при това и черквата била захваната голѣма, та трѣбвало да се изкопаятъ и изхвърлятъ стотини кубика пръсть и чакълъ, до като се приготвятъ основитѣ. Когато послѣднитѣ били готови, поканенъ билъ отъ Станимака епископъ Кържаля да освѣти и положи основниятъ камъкъ[1]). Прѣди да се почне освѣтяването, Радко Курювски отъ „Долната“ махала се изпрѣчилъ прѣдъ епископъ Кържаля и му рекълъ:

— Агиосъ владика, ние си имаме чьорква, та нищéмъ да са гради друга. Сбéри юмоветѣ на Бѣлювцѣхъ.

Епископътъ изгледалъ строго, сърдито Радка, че му отговорилъ съ тия думи:

— Ти христенинъ ли си или не? Ако си христенинъ, свали си капата и се моли, пакъ ако не си христенинъ, махкай се отъ тукъ!

— Хо нахъ долна-на махало, бре *мижиbунъ!* добавилъ Волко Костовски и посочилъ юмрукъ къмъ Радка.

Послѣдниятъ, като разбралъ, че ще яде бой, смирено се оттеглилъ отъ церемонията и си отишълъ.

До настжпването на зимата работницитѣ подпълнили основитѣ на черквата и изградили единъ *кошакъ* (поясъ) зидъ надъ земята. Тая работа била голѣма, та погълнала и събранитѣ парични срѣдства, и приготвенитѣ материяли (камъне и варь). Прѣзъ зимата строителитѣ се пръснали въ странство по печалба, та нѣмало кой да приготовлява материяли за понататъшната работа[2]). На слѣдующето лѣто (1861 г.) граденето на зидоветѣ се непродължило, защото нѣмало камъне и варь, та трѣбвало тѣхъ да приготвятъ. Прѣзъ 1862 година били изградени зидоветѣ до прозорцитѣ и били свлѣчени мраморни камъне отъ кариеритѣ. Прѣзъ 1863 година граденето на зидоветѣ пакъ се не продължило, защото трѣбвало да се издѣлатъ и изгладятъ мраморнитѣ рамки (первази), жгли и корнизи за многото прозорци и стѣнни жгли. Освѣнъ това ангажиранитѣ въ постройката селени се уморили и физически, и парично. Ентусиазмътъ и енергията у отцѣпницитѣ поотслабнали. Появило се даже и тайно роптание противъ Веля и Х. Радка, за дѣто увлѣкли „фекиретѣ“ въ такава грамадна постройка, която не била по силитѣ имъ. Хаджи Радко, като подушилъ, че „народътъ“ е захваналъ да роптае, оставилъ брата си Веля да ржководи граденето на черквата, а той си зелъ торбичката на

---

[1]) Епископъ Кържаля билъ по произхождение българинъ отъ с. Д. Дерекьой (Ахж челебийска кааза), но се погърчилъ, когато дошълъ въ Станимака. По-сетнѣ той станалъ Ксантийски митрополитъ и се прочулъ като върлъ гонитель на българщината въ Ахж-челебийската кааза.

[2]) Чепеларскитѣ зидари и шивачи прѣстоявали на чужбина отъ 15 октомврий до 20 юний, а овчаритѣ отъ 10-й октомврий до 20 май. Прѣзъ това врѣме въ селото оставали само старци, жени и дооплни дѣца помалки отъ 12 години.

рамо и изфирясалъ отъ селото. По онова врѣме синътъ на Х. Радка, Х. Костадинъ, билъ служитель-кандилафтъ въ цариградската патриаршеска черква. Хаджи Радко пѣшъ стигналъ въ Цариградъ и тамъ сполучилъ, съ помощьта на сина си, да се снабди съ *пандагусъ* отъ патриаршията, за да събира помощи за новата Чепеларска черква. Първата година отъ напущането на селото Х. Радко обходилъ „по просия" цѣла Тракия и, като събралъ доста пари, върналъ се въ Чепеларе и прѣдалъ смѣтка на настоятелитѣ. Но до като Х. Радко се скиталъ пѣшь „отъ село на село и отъ градъ на градъ" да събира помощи за черквата, въ Чепеларе станала една промѣна, която станала причина да се подбие авторитетътъ и се накърни честолюбието на Веля и Х. Радка. Въ края на 1863 г. Х. Тодоръ Сивковски умрѣлъ. Отнетъ билъ и михтарлъкътъ-кабзималлъкътъ отъ прочутиятъ Гюмюшь Гердановъ миситинъ (комисионеръ) Кьоръ Гога[1]). Слѣдъ смъртьта на Х. Тодора и „падането" на Кьоръ Гога селската свѣтска власть минала въ ржцѣтѣ на Узунъ Гоча Костовъ, а съ това и „центрътъ на селската тяжесть" се прѣмѣстила отъ „Сивковската" въ „Бѣлювската" махала, защото Узунъ Гочовата кжща се намирала всрѣдъ послѣдната махала. Ахмедаа Тъмрашки и други царски забите, като обикаляли нахията и дохождали въ Чепеларе, зели „да слизатъ на конакъ" у Узунъ Гоча или роднинитѣ му, а това е било знакъ, че за бждяще Узунъ Гочо ще е селскиятъ голѣмецъ. Послѣдниятъ билъ заможенъ, уменъ, учтивъ, малко славолюбивъ, но не „ученъ" колкото Х. Тодора. Като Бѣлювчeнинъ, той билъ съ „отцѣпницитѣ", но до като билъ живъ Х. Тодоръ, той не земалъ дѣятелно участие при градението на черквата, защото послѣдниятъ му билъ роднина (баджанакъ), та не искалъ да му „строши хатъра". Обаче слѣдъ смъртьта на Х. Тодора и „падането" на Кьоръ Гога, Узунъ Гочо изтъкналъ на лице и по силата на обстоятелствата сталъ и ржководитель по направата на черквата. Въ отсжт-

---

[1]) Въ турско и румелийско врѣме въ смѣсенитѣ села е имало по двама мухтаря-кабзимали — мохамедани и християни. Длъжностьта на мухтаритѣ била да събиратъ данъцитѣ, да се грижатъ за обществената безопастность и посрѣщатъ турскитѣ голѣмци; но властьта имъ повече се непростирала. Сжщински селски управници били виднитѣ, заможнитѣ и умнитѣ първенци. Послѣднитѣ сж били и ходатаи за всичко, що се отнасяло до селскитѣ работи.

Кьоръ Гочо старъ Радковъ се прочулъ като строгъ, грубъ михтаръ, но главно като Гюмюшгердановъ прѣдставитель по доставяне аби и чорапе за турската войска. Населението въ Чепеларе насила (ангаря) работило тия аби за нищожно възнаграждение. Кьоръ Гого билъ отъ „Бѣлювската" махала и съчувствувалъ на отцѣпницитѣ при градението на черквата, но явно не помагалъ, защото като Гюмюшгердановъ (гръцки) човѣкъ, не му било въ интересътъ да се бърка въ Чепеларскитѣ черковни работи. Чепеларското християнско население съ прошения до турскитѣ власти и други борби се отървало отъ Гюмюшгердановата ангария и Кьоръ Гочовитѣ произволи.

ствието на Х. Радка, Узунъ Гочо повелъ работата, както самъ я разбиралъ. Техническата работа оставилъ да я ржководятъ и надзиравать Велю и Митю Киряковн, които били изкусни зидари, а той зелъ въ ржцѣтѣ си административно-финансовата работа. Узунъ Гочо билъ богатъ, та далъ и доста пари (помощь и на заемъ). Донесълъ й Х. Радко пари „отъ просията", та „отцѣпницитѣ" се насърдчили, и работитѣ тръгнали добрѣ. Обаче Велю и Х. Радко останали поназаденъ планъ. Тѣ станали второстепенни главатаре. Узунъ Гочо ги засѣнилъ, а отъ това се появили между главатаритѣ тайни завнсти и злоби. Х. Радко билъ по-скроменъ, по-търпѣливъ, по-патриотъ, та мълчаливо прѣнасялъ обидата и постоянствувалъ до края на работата. Велю, напротивъ, билъ по-припрѣнъ, по-зълъченъ, по-честолюбивъ, та въ края на работата се явно скаралъ и съ Узунъ Гоча.

Прѣзъ 1864 година работницитѣ изградили прозорцитѣ и единъ кошакъ (поясъ) зидъ надъ тѣхъ; а прѣзъ 1865 и 1866 години били доизкарани зидоветѣ, свити били сводоветѣ (кемеритѣ) и била покрита цѣлата сграда. Освѣнъ това довършена била и вжтрѣшната часть (лепежь, иконостасъ и другитѣ дървени части). Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години работата била много усилена и тежка, защото е трѣбвало да се вдигатъ на високо голѣми тежки камъни за колонитѣ, сводоветѣ и стрѣхитѣ. Стотини и хиляди товари песъкъ, варь, плочи и варовитъ камъкъ се прѣкарвали отъ далечни мѣста. Стотини ржцѣ работили и се мжчили до като тая огромна, тежка маса се изкачи на 10 метрова височина. Въ тая работа зели участие и мжже, и жени, и слаби дѣца. Прѣзъ най-усилната работа уморенитѣ вече „отцѣпници" зели да „хайлязуватъ" и да се криятъ по баиритѣ. Тогава главатаритѣ условили за 200 гроша Дели Сюля (прочутъ кабадаия и строгъ селски забитинъ) да „вкара въ потъ" всички, които „колчили" и бѣгали отъ работа. Дели Сюлю, съ вѣхта арнаутска „фльока" на гърбътъ и съ камшикъ въ ржката, всѣка заранъ ходилъ отъ кжща на кжща и съ бой и псувни изкарвалъ мало и голѣмо да работи на черквата. Когато послѣдната била вече готова за освѣщаване, станало дума и за згурафията (изображенията). Едни настоявали да се згурафиса, та че тогава да се освѣти, а други казвали, че тая работа може да стане и по-кжсно. Тогава, срѣдъ кипежътъ на прѣпирнята, Кръстанъ Петковъ Пангарски и Дѣчо Узунъ Харитовъ заявили, че срѣдното (главното) кубе ще згурафисатъ на своя смѣтка. Слѣдъ това заявление спорътъ се прѣкратилъ. По примѣрътъ на Кръстанъ и Дѣча, още нѣколцина души изявили, че и тѣ ще згурафисатъ нѣкои части отъ черквата.[1]) И тъй до краятъ на 1866 година новата чер-

[1]) Изображенията на черквата сж направени отъ нѣкой си гръкъ Димитъръ, който знаялъ и български езикъ, та надписитѣ, но настоима-

ква била окончателно довършена, та оставало само да се освѣти. Въ врѣме на най-усилената работа, когато имало нужда и отъ пари, Х. Радко пакъ напустналъ селото. Съ *пандагуѫтъ* въ пазва и торбичката на рамо, той се отзовалъ чакъ въ Масъръ (Египетъ). Черковниятъ просякъ се прѣдставилъ прѣдъ Александрийския патриархъ и го помолилъ да му даде позволение да събира помощи въ градътъ Александрия. Изпърво патриархътъ отказалъ, но сетнѣ позволилъ[2]). На връщане отъ Египетъ Х. Радко се отбилъ въ „Свѣта гора" и купилъ отъ Карея[3]) иконитѣ за иконостасътъ и още много други черковни принадлежности.

Освѣщаването на черквата било опрѣдѣлено да стане на 16-й юлий 1867 година. За посрѣщането на тоя день се готвили всички Чепеларски християни, безъ разлика на долни и горни махали, отцѣпници и неотцѣпници. Нарочни пратеници, снабдени съ писма, тръгнали по всички Родопски християнски села да канятъ гости. Поканенъ билъ и Ахмедаа Тъмрашли. Специална депутация заминала за Пловдивъ да покани *български* владика да освѣти черквата. Писмата за Пловдивъ били адресирани до Българската община, прѣдсѣдатель на която билъ по онова врѣме Архимандритъ Дамаскинъ, монахъ отъ Рилския мънастирь. Понеже нѣмало български епископи, самъ Архимандритъ Дамаскинъ, придруженъ отъ гавази и дякони, се упѫтилъ за Чепеларе да освѣти той новата *българска* чер-

нето на пожертвователитѣ, сѫ направени на тоя езикъ. Кръстанъ Петковъ платилъ изображенията на десната половина отъ главното кубе, а Дѣчю Харитовъ — лѣвата половина. Х. Тодоровата вдовица платила изображенията въ олтарътъ, а Узунъ Гочо—изображенията въ женското отдѣление (западната стѣна). Изображенията и надписътъ отъ вънъ черквата носятъ дата 1866 г. Това вкарва мнозина въ заблуждение да вѣрватъ, че черквата е освѣтена прѣзъ 1866 год. Вѣрното е, че тя е освѣтена прѣзъ 1867 година.

[2]) Когато патриархътъ отказалъ да даде позволително Х. Радкому, послѣдниятъ се чудилъ какво да прави, защото нѣмалъ пари за пѫтни разноски да се върне назадъ. Слѣдъ много мислене Х. Радко скроилъ какво да направи, за да не гладува на чужда земя. Явява се втори пѫть при патриархътъ и го помолва да му даде позволение поне единъ день да събира помощи въ градътъ, и то само за пѫтни пари, защото инакъ неможелъ да се върне въ отечеството си. Патриархътъ го. съжалилъ и му далъ исканото позволение Хаджи Радко, като непознавалъ градътъ и християнитѣ въ него, условилъ единъ човѣкъ за 10—15 гроша да го развида изъ градътъ единъ день. Съ таблата въ рѫката, на която имало залепена и запалена свѣщъ, Х. Радко, прѣдвожданъ отъ водачътъ си, ходилъ по кѫщи, магазини и кафенета. Набожнитѣ тогава александрийски християни, араби и гърци, се показали много щедри: едни пущали въ таблата лири, други бѣли меджидии и трети бешлици и алталжци. До вечерьта се събрали нѣколко хиляди гроша. Хаджи Радко отдѣля 15 гроша и ги дава на водачътъ, обаче послѣдниятъ не останалъ доволенъ отъ условената сума и се скаралъ съ Х. Радка. Послѣдниятъ, за да се отърве отъ по-голѣма беля, далъ 200 гроша на водачътъ и побързалъ да се отдалечи отъ градътъ.

[3]) Пазарно мѣсто на всичкитѣ Свѣтогорски мънастири.

ква. Освѣщаването е станало *отъ сборъ съ свещеници*, при стечението на много богумолци и гости отъ околнитѣ села. Тържеството било извънредно голѣмо, защото освѣщаването е станало отъ духовници българи и на славяно-български езикъ. Съврѣменницитѣ—присѫтствующи на тържеството казватъ, че когато чули за прьвъ пѫть да се пѣе въ черквата славянски, до толкова се зарадвали, „че щѣли да изхвъркнатъ отъ кожата си". Мнозина богумолци и плакали отъ радость. Но найсилно впечатление имъ направило грьмовитото слово на Архимандритъ Дамаскина, което произнесълъ въ края на освѣщението. Архимандритъ Дамаскинъ съ ядовити думи порицавалъ гръцитѣ и тѣхнитѣ владици, а българитѣ въздигалъ до небесата!

Новата черква била посвѣтена на „Свѣта Богородица" (Успѣние Богородично, 15 августъ).[1] Главенъ рѫководитель-разпоредитель на тържеството билъ Узунъ Гочо. Подъ неговъ личенъ контролъ се приемали и помощитѣ—подаръцитѣ, които поднасяли гоститѣ. Съ други думи казано, Узунъ Гочо билъ *начело*, когато ставало освѣщаването. Това още повече огорчило Веля и Х. Радка, а особно първия. Слѣдъ тържеството и изпращането на гоститѣ, трѣбвало да се разчистятъ смѣткитѣ. Споредъ свидѣтелството на Радка Велевъ, прѣзъ деньтъ на освѣщението се събрали помощи и подаръци (въ пари и вѣщи) за 24,000 гроша. Съ тия пари се изплатили разноскитѣ за освѣщаването и дълговетѣ[2]) по направата на черквата. При прѣглеждането на смѣткитѣ Х. Радко, Велю и Узунъ Гочо намѣрили поводъ и случай да си изкажатъ „дертюветѣ". Велю и Х. Радко обвинявали Узунъ Гоча въ нередовность на смѣткитѣ, особно за разноскитѣ по посрѣщането и изпращането на свещеници, аги и гости. Узунъ Гочо, който до тогава билъ считанъ отъ населението за много честенъ и порядъченъ човѣкъ, се силно наскърбилъ и, като му прикипяло, почналъ отъ своя страна да обвинява Х. Радка въ присвояване за своя частна полза по-голѣмата часть отъ паритѣ, които събралъ въ качеството си на черковенъ таксиотъ. Обвиненията и враждата се разширила и между роднинитѣ на двѣтѣ страни. Другитѣ селени гледали „сеиръ", защото не могли да установятъ нѣкаква вина било у едната или у другата страна. Тая разправия се

---

[1]) На храмовия праздникъ (15 августъ) Чепеларскитѣ християни до скоро правѣха жертвопринасяния въ кѫщитѣ си (колѣха и печеха цѣли брави и канѣха свещеникътъ да ги освѣтява).

[2]) Заети били пари отъ Узунъ Гоча, Хаджи Калча (отъ Пловдивъ) и други лица. Заемътъ отъ Х. Калча билъ лихвенъ и съ опрѣдѣленъ срокъ. Слѣдъ освѣщението на черквата Кръстанъ Петковъ билъ пратенъ въ Пловдивъ да занесе паритѣ (800 гроша) на Хаджи Калча. „Майката" (главницата) била тъкмо, но за просрочена лихва трѣбвали още 13 гроша. Кръстанъ Петковъ заелъ отъ Чепеларскиятъ помакъ Черкезътъ 13-тѣ гроша, та уредилъ смѣтката.

скоро прѣкратила и забравила, но Узунъ Гочо и Велю си останали смразени, скарани, до самата имъ смърть. Тѣ, до като били живи, си не стжпвали въ кжщи, но явно по улицитѣ се не карали.[1])

Черквата „Свѣта Богородица“ е направена на равно мѣсто, отъ десния брѣгъ на голѣмата рѣка, между Бѣлювската и Срѣщна махали. Дължината ѝ е (безъ олтарната изпъкнатина) 19·30 метра, а широчината 13·5 метра. Стѣнитѣ сж дебели 1·0 метръ. Прозорцитѣ, наброй 10, сж високи 1·6 метра и широки 0·95 см. Врати има двѣ (западна, мжжка, и южна, женска). Височината на вратитѣ е 2·0 м., а широчината 1·3 м. Височината на черквата, отъ пода до връхътъ на срѣдниятъ сводъ, е 10·5 метра. Тритѣ свода се подпиратъ на 10 двуредни колони. Первазитѣ (рамкитѣ) на вратитѣ и прозорцитѣ сж направени отъ цѣли изгладени добрѣ мраморни камъни. Отъ изгладени камъни сж и стѣнитѣ около вънкашнитѣ жгли и прозорцитѣ, а така сжщо и корнизитѣ и вътрѣшнитѣ колони. Сводоветѣ сж направени отъ варовити камъни (тефекъ), които сж докарвани отъ 5 километрова далечина (отъ землището на с. Гюндювица). Цѣлата зидария на черквата (заедно съ основитѣ и сводоветѣ) възлиза на 1020 кубически метра, отъ които 252 куб. м. зидария е направена отъ чистъ изработенъ и изгладенъ мраморъ. Всичката зидария е погълнала 480 кантаря (48,000 оки) варь.

За направата на черквата св. Богородица сж се трудили, както споменахме, само жителитѣ на Бѣлювската и Срѣщна махали. Тогава населението въ тия махали е било около 250 души. Отъ тѣхъ сж били зидари само 15—20 души, които сж и извършили изкуственитѣ съоружения (зидария, иконостасъ и други дървени работи). Останалото население е прѣкарвало и вдигало по скелитѣ строителниятъ материялъ. Къмъ края на работата (при свиване на сводоветѣ и покриване на сградата), сж се намѣсили малко и жителитѣ отъ другитѣ махали, като сж докарали *меджия* по нѣколко товара варовити камъни и плочи за покривътъ. При първо помислюване ще се оцѣни, че 1000 кубика зидария, работена въ течение на 5—6 години, не е кой знае колко голѣма и тежка работа за 200—300 души,

---

[1]) Прѣзъ 1873 година Узунъ Гочо простиналъ и се разболѣлъ тежко. Велювата жена, като се научила, че Узунъ Гочо е много боленъ, казала на мжжътъ си Веля тия думи:

— Вельо, Узуна-нъ е много боленъ и може да умрѣ. Вие съ нега са карахте и до сига дума си ни прудумавахте, грѣхота е да умрете, не сгудени и не упрустени. Иди са сгодите съ чилеканъ, че и ти ще умрѣшъ.

Велю мислилъ, мислилъ, изохкалъ се, та че зелъ нѣколко ябълки и отишълъ въ кжщата на Узунъ Гоча. Двамата неприятели, като се видѣли, заплакали, пригърнали се, спомнили си за миналото и слѣдъ това се упростили.

Слѣдъ нѣколко дни Узунъ Гочо се поминалъ.

(Споредъ разказитѣ на Велю витѣ и Узун-Гочови близки роднини).

но като се вземе по-добрѣ въ работата и прѣсметнемъ каква тяжесть се съдържа въ тия 1000 кубика камъкъ, прѣкарванъ отъ доста далечно мѣсто, и какъвъ масторъ е трѣбвало до като се изработи тоя камъкъ, особено мраморниятъ,—не можемъ да се не очудимъ на енергията и постоянството на Бѣлювци и Срѣщню махалци, толкова повече, че тѣ сж имали на разположение много малко врѣме и то само прѣзъ лѣтото. Въ течение на 100—120 лѣтни дни, 60—80 души възрастни и по-яки лица (по 2-ма на кжща), сж орали, косили, жънали, дърва карали и сжщеврѣмено *черква градили*. На черквата сж работили по цѣлъ день 10—15 зидари, а останалитѣ жители денѣ сж се изреждали и камъни да каратъ, и стопанскитѣ си работи да гледатъ, а праздничнa почивка какво е, тѣ не сж знаяли. Утрудени, уморени слѣдъ 6 дневна усилена работа, въ недѣля трѣбвало пакъ всички да влачатъ и вдигатъ тежки камъни на черквата.[1]) Но трѣбва да признаемъ, че въ Чепеларе не е имало, пакъ и сега нѣма такъвъ енергиченъ, опоритъ и работливъ човѣкъ. Свещеникъ Маринъ Караджовъ справедливо бѣлѣжи въ запискитѣ си, че ако да не сж били Х. Радко и Велю Савашови, черквата не би се построила. Наистина, Митю Киряковъ е далъ идеята и се е трудилъ да се построи черквата, а Узунъ Гочо съ парични срѣдства, влияние и власть е ускорилъ направата ѝ, но ако речемъ да раздѣлимъ главнитѣ дѣйци на стъпени, безъ объркване можемъ да туримъ само Х. Радка въ първа стъпень, а останалитѣ въ втора и трета. Хаджи Радко, Митю Киряковъ и Узунъ Гочо сж човѣци съ заслуги, и на всички чепеларски християни сж длъжни да почитатъ паметьта имъ;[1]) но тѣ сж направили като обществени селски дѣйци и една съзнателна грѣшка, която въ течение на 30—40 година се е отразявала врѣдително на селскитѣ работи. Ако Х. Радко, Велю и Митю Кирякови притежаваха прѣдвидливиятъ умъ на Х. Тодора и не бѣ ги хваналъ

---

[1]) Че Чепеларското християнско население работи мжжки и съ опорита настойчивость, кога се *наребри*, т. е. когато има кой да го поведе, доказа се и по-послѣ, когато се строеше (прѣзъ 1895 г.) новата училищна сграда. Послѣдната, 4—5 пжти по-голѣма отъ черквата „Св. Богородица", се въздигна и покри за 4 мѣсеци. Зидарията на учил. сграда е такава, каквато и на черквитѣ. Дебелитѣ камънни хорасанлии стѣни отъ нѣколко хиляди кубика се издигнаха за 100—120 дни като чудо, и то пакъ съ 20—30 зидари. Камъни, варь, плочи — всичко се привлѣче за нѣколко седмици. Женитѣ и момитѣ пъкъ вдигнаха тая тежка маса по скелитѣ и на кулитѣ, безъ да заболи нѣкоя даже пръсть.

[1]) Велю се е поминалъ прѣзъ 1873 година въ г. Ихтиманъ въ врѣме на строението Източнитѣ желѣзници, а Х. Радко бѣ честитъ да дочака освобождението и се помина прѣзъ 1879 г. въ Чепеларе. Кога е умрѣлъ Митю Кирияковъ, точно се не знае, но той не дочака освобождението. Имената и заслугитѣ на старитѣ селски дѣйци сега се споменаватъ само отъ по-старитѣ хора. Младежитѣ, т. е. сегашната интелигенция, не иска да чуе за тѣхъ, а камо ли и да спомене съ почить тѣхнитѣ имена.

инатътъ, когато послѣдниятъ ги е молилъ да се построи черквата всрѣдъ селото, напрѣдъкътъ въ Чепеларе щѣше да бжде по-голѣмъ, защото междумахаленскитѣ дѣления и борби не щѣха да сжществуватъ и спъватъ добритѣ начинания и работи. Слѣдитѣ отъ грѣшката на Х. Радка и всички Бѣлювци могатъ да се заличатъ съвсѣмъ, като се съгради помѣщение за общинско управление всрѣдъ селото, т. е. да се направи това, което стана при сграждането на новитѣ сгради за училище и читалище.

Обработване домашнитѣ ржчни платове въ Родопитѣ.

Стопанско-фолклорни бѣлѣжки.

(Продължение отъ 1 кн.)

Освѣнъ на хурка, прежда се прѣде и на *рудань*, особенъ видъ чекрѫкъ, мѣстна направа. Руданьтъ се състои отъ двѣ колелета отъ тънки ивици дъски. Колелетата сж поставени едно спрямо друго паралелно и съединено едно къмъ друго съ връви, сплетени въ кръстосанъ видъ, които се казватъ *бплеата*; надъ нея е дебелата връвь, съ която се движи колелото и вретеното. Колелото е между два трапа — *чеатѫл*, а на остьта отъ едната страна е *рачйчката*—дръжката, съ която се завърта. Краката сж яко прикрѣпени на дълга дъска, на другия край сж малкитѣ крака, у които е прикрѣпено вретеното. Вретеното е желѣзно и прикрѣпено съ мешинче, за да не се измѣта. Прѣдачката седне на дъската, или пъкъ я притисне съ камъкъ, съ дѣсната ржка върти колелото, а съ лѣвата ржка управлява нишката — жйчката — да се насуква и навива на вретеното. Най-напрѣдъ съ плюнка засуче крайчецъ на нишка, прикрѣпи я на вретеното и по-нататъкъ безъ прѣкжсване изпина и изтънява вълната като издигне ржката си нагорѣ, до дѣто може, завърта руданьтъ и постепенно, като се усуква на нишка, навива я на вретеното съ бавно сваляне ржката.

На руданьтъ се преде дебела прежда за дебела по-груба аба, за козяци, торби, човали и др. п. Обикновено на рудань предатъ вътъкъ, а основата винаги се преде на хурка, защото за основа преждата трѣбва да е по-тънка и по осукана и по-равна.

Много изкусни прѣдачки предатъ на рудань и основа за тънки платове, защото по-бързо се преде отколкото на хурка. На рудань за единъ день една добра предачка изприда една ока прежда, а на хурка едва 100 драма. Силата, похватътъ и бързината на една предачка се мѣри по изпреденитѣ вретена, а при това и по дебелината на послѣднитѣ. Колкото повече една предачка е изпрела вретена, колкото послѣднитѣ сж по-дебели, т. е. по-плътни и съ повече навиена нишка, и при това и по-добрѣ осукана и гладка нишка, толкова такава предачка се и счита по-работна и по-изкусна.

Остатки отъ старата българска крѣпость „Цѣпина“ въ Чепинската котловина.

Руданитѣ обикновено украсяватъ не само съ хубавата имъ изработка, но ги и нашарватъ съ разни краски съ бои и рѣзби, па и оплетата на колелетата е разноцвѣтна и съ добрѣ осукани нишки. Въ една помашка пѣсень се казва:

Радàн'у шéᵃреᵃн и пùсан,
Прéди ми, прéди, Радан'у,
Тéᵃничку, та асу̂канку
За теᵃстеᵃмéлна бснафка,
За мòмцки тéᵃнки дáравеᵃ
И неᵃвéᵃстинцки спᵃп'увеᵃ.

Руданитѣ иматъ двойни крака за вретеното: едни по-кѫси за предене, а другитѣ по-голѣми и по-разстворени, за да могатъ да се поставятъ *каламеᵃ*, на които изпредената на хурка основа да навиятъ — *насу̂чеᵃт* — и приготвятъ за снoване. На кѫситѣ крака се поставя помежду имъ желѣзното вретено, а на послѣдното втикватъ *масур*, на който се навива нишката. Масуритѣ сѫ отъ изсушени тръстикови стебла — *каргия*, както я казватъ турцитѣ. Голѣмината имъ не е повече отъ 10 см. дължина. Каламитѣ сѫ сѫщи трѫби като масуритѣ, само че много по-голѣми. Тѣ иматъ дължина 30 и 35 см., а дебелината имъ 11 — 12 см. въ окрѫжность. Работятъ ги помацитѣ обикновено отъ борикови стебла и на особенъ уредъ ги пробиватъ и изгладватъ извѫтрѣ, за да могатъ свободно да се въртятъ на прѫчкитѣ или вретеното. Дупкитѣ имъ сѫ отъ 2 до 3 см. въ напрѣчникъ.

Слѣдъ като се изпреде на хурка основата, тогава се *мутáеᵃ* на *мутувилка*, т. е. отъ всичкитѣ вретена преждата се навръзва и цѣла, колкото ще е нуждна за основата, се навива на мотовилката. Послѣдната е една тояга не по-кѫса отъ единъ метъръ, но на двата края съ закрѫжени четали, за да се закрѣпва преждата. Отъ единия край къмъ другия се навие основата, па тогава се прѣсмѣта по нишки дължината и широчината на платътъ. Прѣсмѣтането става тъй: ако платътъ ще бѫде 20 метра длъжина и около 60 — 66 см. широкъ, трѣбва да има на мотовилката 240 нишки (жички) отъ едната страна прѣброени, а това значи 480 метра цѣлата длъжина навиена прежда на мотовилката. За да не се отнема много врѣме при броенето на нишкитѣ и да се не сбърква числото имъ при такова единично прѣсмѣтане, има друго разпрѣдѣление на броенето: три нишки казватъ едно *щéнеᵃ*, 20 *щéнцеᵃ* правятъ едно *пàсмо*. Тогава казватъ, че едикой си платъ — трѫба е отъ 8 пасма = 160 *щéнцеᵃ* = 480 нишки.

Слѣдъ тая манипулация преждата добрѣ наквасватъ на мотовилката и я оставятъ да изсъхне. А пъкъ когато ще трѣбва платътъ да стане по-изопнатъ, по-гладъкъ и безъ нагърчване, тогава свалятъ преждата отъ мотовилката, навиятъ я като на витло, па я попарятъ съ врѣла вода, изопватъ преждата подъ стрѣхата, като турятъ тежко нѣщо отдолѣ (камъкъ, дърво), и тъй всѣка нишка изсъхва правилно безъ гърчевина. Свиването преждата отъ мотовилката за изпъване се казва *каламу̂шки*.

Преденето на основата, понеже трѣбва да е по-тънка, по-осукана и по-гладка, става всѣкога отъ добритѣ предачки въ кѫщи, а вътъкътъ, който е по-грубичъкъ, се преде отъ по-неопитнитѣ, па често и отъ тъй нарачинитѣ *меₐжé* и *пупрéл'ки*. Особено сиромахкинитѣ, било когато работятъ съ заплата чужди платове, било за своя потрѣба, свикватъ межии. Такива биватъ нощѣ и то най-много прѣзъ зимнитѣ вечери. За межии се покапватъ моми, често и жени, и вечерь въ кѫщата на хазяйката предатъ даромъ за нея прежда най-много за основа. Само на по-неопитнитѣ даватъ за предене вътъкъ. Хазяйката имъ дава вечеря. Предачкитѣ *меᵃждвници* стоятъ цѣла нощь, често пѫти и до съмнало. Ако межията е голѣма и публична, идватъ и момчета и прѣкарватъ нощьта съ шеги, пѣсни и веселия. Въ тия межии ставатъ и залюбванията и аресванията между моми и момци. На такива голѣми межии често пѫти присѫтствуватъ и по 30—40 моми предачки. На тѣхъ отиватъ и годени моми и момци. На межиитѣ се пѣятъ повечето любовни пѣсни.

Когато нѣкъ межията състои само отъ нѣколко моми годени, или вече ангажирани въ любовь съ нѣкои момци, тогава други на тѣхъ не пущатъ. Такива се казватъ *пупрел'ки*. Но на попрелкитѣ се не гледа тъй съ добро око. Попрелкажиитѣ моми и момци, не годени, се подигравать и считатъ за разпуснати. Затова и попрелкитѣ ставатъ по-тайно, па често и до сущъ криятъ участницитѣ на такива, че сѫ били на попрелка.

Често пѫти нѣколко момци се съгласяватъ и купуватъ дървата и *свѣтилото*, па често и други разноски, ако има, приематъ на себе си на нѣкоя близка жена да имъ събере межия или попрелка, за да се видятъ и полюбуватъ съ любовницитѣ си. Такова нѣщо правятъ по нѣкога и моми и роднинитѣ на такива, когато е врѣме тъй или инъкъ да прѣдизвикатъ любовь между аресанъ момъкъ и мома за по-голѣма връзка помежду имъ, т. е за годяване. Но една мома, която се е събирала на попрелки съ момци, които отпослѣ сѫ се отметнали да я земе нѣкой, изгубва своята репутация на порядъчна и добра мома.

Межиитѣ и попрелкитѣ не ставатъ само за предене, но и за чепкане вълна, за шиене, за чистене царевица, за копане, за жѫтва, за носене камъни и др. материяли по строене сгради и др. подобни. Такива ставатъ и денѣ, особено въ празниченъ день. На такива дневни межии зематъ участие и стари хора, и дѣца. Тѣ винаги ставатъ по-весели, по-многолюдни и съ гайда или друга нѣкоя свирка и се завършватъ съ народно хоро. Ето една отъ многобройнитѣ пѣсни, въ които се възпѣватъ и характеризиратъ межиитѣ.

Рáну е мумá стáнала,
Рáну еᵃ двòреᵃ измéла
И пак еᵃ рàну фтàсала.
На скéмлица е сòднала,
Шéᵘреᵃн кòᵃжеₐл'чеᵃк преᵃдéᵘшеᵃ,
С кòᵃжеᵃлеᵃн дýма дýмашеᵃ:

— Ко́ᵃжеₐл'у ше́ᵃреᵃн и пи́сан,
На меᵃжо́ᵃ на са ви́кали
До̀лу ф до́лнана махало̀ₐ,
Де́ну са сби́рат мо̀минеᵃ,
Мо́минеᵃ и јуна̀цинеᵃ;
Де́ну са вию́ᵃт ки́т'кинеₐ.
Мо́минеᵃ пе́ᵃсни да пеᵃјо́ᵃт,
Јуна̀ци сви́рки да сви́реᵃт.

Вътъкътъ отъ вретената *су́чеᵃт* на *масу́реᵃ* и го поставятъ надъ врѣла вода *на па̀ра*, за да се пусне и не се гърчи преждата, когато се тъче. Масуритѣ съ навиения вътъкъ направо поставятъ въ *ткач'да̀ᵃта* и тъчатъ.

Снованe.

Слѣдъ като основата се е изопнала и изсъхнала, разпъватъ я цѣла, както си е била на *каламу́шка*, на *во̀ᵃртка* — вътртка. Това е единъ голѣмъ кръстъ отъ дъски, въ краищата съ забучени колчета и на тѣхъ изопната преждата. На срѣдата е наврѣта на ось, а послѣдната е прикрѣпена на дънеръ — *тру́пал'*. Улови се крайчеца на нишката и отъ тамъ на калама, който е на руданя. Сама́ нишката съ изопването си движи и завърта вътрката. Това се казва *су́че н'е*, насукване основата.

Свиена основата на калами, послѣднитѣ нареждатъ по чивтъ на паралелно изопнати вѫжа, прикрѣпени на двѣ дълги прѫчки о стѣната отвѣсно. Това е единъ видъ станокъ, отъ който основата започватъ да *снувбₐт*. Прѣсметната отъ каламитѣ дължината и широчината на платътъ, залавятъ отъ всѣки два калама крайчеца на нишкитѣ и ги промушватъ по въ една дупка на *снува̀лната* дъска. Послѣдната е здрава букова дъска, дълга повече отъ метъръ, а широка около 5 см. и надупчена по дължината си съ редица дупки по на 2—3 см. разстояние. Дъската се държи отвесно близо при каламитѣ отъ нѣкого, а друга жена зема нишкитѣ въ рѫката и ги *снуе́*. Снованeто става на широкъ и дълъгъ дъсченъ потонъ въ кѫщитѣ, каквито асли се и строятъ изъ Родопитѣ. На потонътъ си има специално пробити дупки още при строенето, назначени за тая кѫщна потрѣба. На тия дупки забучватъ дървени колчета и на тѣхъ сноватъ основитѣ за всички видове рѫчни платове. При снованeто наново четатъ *пасма́та* и провѣряватъ, вѣрно ли е схваната и прѣсметната дължината и широчината на платътъ.

При снованeто на едната страна на потонътъ има три едно до друго забити колчета. На тѣхъ кръстосватъ основата и внимаватъ да не се побърка, за да не би да се *сг'оᵃпи* — нагелпи при навиването и вдѣването. Тая работа се казва *чино̀сванеᵃ*, а самитѣ колчета се казватъ *чѝнувеᵃ*.

Слѣдъ основаването събиратъ преждата на ключове, за да не се сгелпва, па се поставятъ три прѫчки намѣсто чиноветѣ. Едната прѫчка се турва въ *крусно̀ту* заедно съ преждата (крайната прѫчка, на която е краятъ на основата), а другитѣ двѣ при навиването

се движáтъ съ рѫцѣ въ преждата, за да се правилно изопнати и подъ правъ редъ нишкитѣ. Кросното се поставя на два *трўпале* — малки отломъци отъ дърво, за да е надигнато отъ земята, вкачва се отъ странитѣ между двѣ колчета, и една жена сѣда на него и започва навиване основата цѣла на кросното, а друга изопва и държи съ рѫцѣтѣ си другия край, додѣто се навие. Това е *навйване*ᵃ*то* на основата.

Вдѣване.

Отъ навиената основа на кросното крайчецътъ на нишкитѣ се *вдéᵃва* въ *нитйте*ᵃ и въ *грéбе*ᵃ*не*ᵃ*т*. Нититѣ сѫ двѣ прѫчки, гладки и прави, между които е оплетена добрѣ осукана памучна или вълнена прежда. Гребеньтъ състои тоже отъ двѣ прѫчки, съ паралелно наредени и добрѣ стегнати помежду имъ зѫби отъ тънка каргиева кора. Гребенитѣ се най-много работятъ въ Доспатъ и Неврокопско отъ помацитѣ. Гребенарството е цѣлъ занаятъ и срѣдство за поминъкъ на много сѣмейства тамъ. Помацитѣ ги разнасятъ на всѣкѫдѣ изъ Тракия, натоварени на коне и ги продаватъ. Гребенитѣ по ситнота на зѫбитѣ и по дължина сѫ различни споредъ видътъ и широчината на платоветѣ. Тѣ носятъ названия споредъ пасмата на платоветѣ: *шéсникуф*, *сéде*ᵃ*мникуф*, *бсе*ᵃ*мникуф*, *де*ᵃ*вéт'никуф*, *де*ᵃ*сéт' никуф дванáде*ᵃ*сèтникуф* гребень и т. н. Значи гребень за шесть, седемь и т. н. пасма. Най-дебела и най-груба хаба се вдѣва въ шестниковъ гребень, а най-тънъкъ фино платъ за поясъ, прѣстилки, шаеци и пр. служатъ дванадесетниковъ и повече гребень. За тестемели пъкъ още по-ситенъ гребень се употрѣбява, обикновено *двáдеᵃсéтник*. Той е най-ситниятъ гребень.

Привързуване.

Слѣдъ вдѣването става *привóᵃрзуван'ето* на *станóᵃт*. Последниятъ е дървенъ, тоже домашна работа. Той състои отъ слѣднитѣ части:

а) *Крусно́*, на което е прѣвързана основата—*зáдну* и *прéшну* кросно;

б) *Нитите*ᵃ съ *грéбе*ᵃ*не*ᵃ*т;*

в) *Бардйл'ки*, дѣто се поставя гребеньтъ;

г) *Скрйпал'ци*, прешнели съ кокалчета, о които е вързанъ гребеньтъ, за да се движатъ нититѣ нагорѣ и надолѣ;

д) *Пóднушки* на краката долѣ, съ които тоже се движатъ нититѣ;

е) *Гутуᵇýшка*, прѫчка вързана на прѣдното кросно, о която прѫчка е вързанъ първия край на основата, кѫдѣто започва тъчението и навиване на кросното изтъканото;

ж) *Укрéᵃнки*, една дълга тояга на задното кросно, а друга кѫса на прѣдното. Съ тѣхъ се закрѣпватъ кроснатa, когато се изопне основата да се тъче. Първата се запрѣга на подътъ, а втората, прѣдната, се запрѣга посрѣдствомъ едно шижимче за самия станъ,

з) *Ткач'оª*, въ която се поставя желѣзна ось, наричана *сармéªл'ник*, на който пъкъ се нагласяватъ масуритѣ съ вътъкътъ.

и) *Забцй*, желѣзна или отъ яко дърво пржчка, съ зжби на двататa края. Съ нея се държи изопната широчината на изтъканото отъ платътъ, за да върви еднакво широко. Зжбцитѣ се мѣстятъ постоянно, щомъ се изтъче 5—10 см. отъ платътъ.

Когато се изтъче цѣлиятъ платъ, отрѣзва се, очиства се отъ кжсчета нишки, които при тъкането би се скжсвали, и други случайни *варъўл'ки*. Слѣдъ това се свива на валмо и се казва *тро*ª*ба* —тржба, защото аслж е навиенъ платътъ като тржба.

Платоветѣ по направата си биватъ *рáзмеªт'ни*, които сж найпрости, най-груби и най-дебели; *бсеªмникуви*, *деªвéт'никуви*, и *деªсéт'никуви*, които сж срѣдни по направа и служатъ за по-прости мжжки дрехи; *дванáдеªсéт'никуви* (отъ 12 пасма) е за шаяци и други по-фино платове, и *двадеªсéт'никуви*, които сж памучни, ленени и копринени платове.

Сбста или *лйта* хаба се казва, която е въ двѣ нити, а *димитна* — въ четире нити.

Ако преждата по-рано не е била боядисана, боядисва се платътъ. Отъ чиста съ натураленъ цвѣтъ черна вълна изтъкана хаба, слѣдъ като се *извáле'* — изтепа на тепавицата, пекатъ я на слънце, додѣто добие жлътникавъ цвѣтъ.

Разнитѣ видове вълнени и козиневи козеци — *хáлища*, *гукрóвеª* —, които служатъ за постелки и завивки, сжщо тъй се нагласяватъ, но се тъчатъ на голѣми станове и ги тъкатъ по двама души на веднъжъ: единиятъ отъ едната страна съ една сувалка — *ткач'оª*, а другиятъ отъ срѣщуположната съ втора сувалка. Преждата за козеци се преде на рудань, свива се безъ масури и калами само о себе си на топки, които се казватъ *цéªви*.

Цѣлата отъ вѣкове народна мждрость, изобрѣтателность и похватъ досежно ржчнитѣ текстилни издѣлия е проявена и въ пѣснитѣ, приказкитѣ, пословицитѣ и повѣрията Тамъ релефно е отразенъ народния битъ и култура. Пѣсни и приказки нѣма да изброяваме тукъ, защото тѣ сж и тъй много, па и почти повечето сж обнародвани въ Сборника за народни умотворения, издаванъ отъ Българското книжовно дружество, и въ другитѣ досегашни издания за Родопитѣ. Тукъ ще посочимъ само нѣкои отъ повѣрията и пословицитѣ.

1. *Насукáл'чила гу еª, кату сукáл'ки*[1]), когато нѣкоя грубо и небрѣжно е изпрела преждата.

2. *Тамáн' еª да гу стбри на пеªтéла гáщеª*, грубо и грозно изтъканъ платъ.

3. *Исчб'калу еª, та да му свар'бªт ракйтеª ф гбªрнеª*, лошо е изчепкала вълната.

4. *Нéма миреªфéт'чеªк кблкуту кбсам*, не иде ѝ отржцѣ да преде и тъче.

5. *(Ўрнеª*[2]) *ракйнеª кату сакàту*, пъргаво и бързо не тъче.

6. *Жйчкинеª му са кату кбрди*, дебело и грубо е изпрела.

7. *Млатналу*[3]) *са е^{а} кату кро̀^{а}ну*. седналъ е и не мисли за работа и приличие.

8. *Сбрàли са са вазлѝ и урива̀л'ки*[4]), присмѣхъ за малки момчета и момичета, които се перятъ като възрастни.

9. *Да ти упустѐ^{а}е^{а} и прѐлуту, пѝнгул*[5]) *дупѝнгул' гу е^{а} сторилу*, когато лошо е изпредена преждата.

10. *Сбо̀диче^{а}ву*[6]) *гу е иска̀лу*[7]), изтъканъ е нагърченъ платътъ.

11. *Увѝдрила*[8]) *е^{а} кату вѝдра*, единиятъ край на тржбата е по-широкъ, другиятъ по тѣсенъ. Невнимателно е изтъканъ.

12. *Измутувѝл'чила са е^{а} кату мутувѝлка.*

13. *Испанга̀л'чила*[9]) *са е^{а} кату снува̀лна до^{а}ска*, присмѣхъ на мома, която стои безъ работа.

14. *Ракѝне^{а} му са мута̀е^{а}т кату мутувѝлка*, грубо държи и движи ржцѣтѣ си, когато преде и тъче.

Повѣрия.

1. Когато те срѣщне жена съ фурка, лошо ще те постигне, но ако преде, за добро е.

2. Ако скрипе руданьтъ, когато се преде, ще те *клеветатъ*[10]) по село: лоши думи ще приказватъ за тебе.

3. Когато се много кжсатъ нишкитѣ при предене, или тъчене, знакъ е за уроки. Да се остави за малко и тогава да се продължава работата.

4. Ако се прѣскача основата, когато се снове, не стига отъ послѣ вътъкътъ.

5. Когато се вдѣва или снове, ако се сбърка и се турятъ три нишки въ едно, вмѣсто двѣ, за урсузлукъ е.

6. Когато се изтъче платътъ, ако тъкачката е млада жена, излиза съ тѣхъ на пжтя. Ако насрѣща й се подаде най-напрѣдъ мжжъ, мжжко дѣте ще роди, ако ли жена — женско.

7. Привързулкитѣ не се прѣскачатъ, защото зло ще сполети домътъ.

8. Ако предачката често изтървава вретеното, или заплита нишкитѣ съ вълната и ги нагелпова, клепъ (клевета) ще й сторятъ по село.

9. Ако изпреденатa прежда се навива въ срѣдата на вретеното прилично на топка, знакъ е, че момата — предачка ще се задоми въ селото си. Ако ли нишката по невнимателность се навива разхвърлено по цѣлото вретено, момата ще се задоми въ чуждо село.

Пловдивъ, 1907 г. — Ст. Н. Шишковъ.

Вѣсти изъ Родопитѣ.

Начало на ученишки пансионъ при Дедеагачкото българско III-класно училище.

Въ II-та книга отъ т. годишнината на „Родопски Напрѣдъкъ" ний на бърза ржка споменахме, какъ българскиятъ елементъ съ порасването на Деде-агачъ сполучи постепенно да заседне и се позакрѣпи тамъ и какъ нашитѣ българи съумѣха да си поставятъ едни по здрави културно-просвѣтни основи въ тоя важенъ пунктъ на хубавото и благодатно Бѣло-море

Наредъ съ прогресирането на българското учебно дѣло въ Деде-агачкитѣ села, появи се твърдѣ естествено нуждата и отъ едно класно училище въ тая приморска и отдалечена българска страна. Естественото мѣсто за такова училище бѣ градецътъ Деде-агачъ, и такова въ 1890 г. за първъ пжть се откри, което се нарече българско класно казалско училище. Неговитѣ първи устроители и учители не пожалиха нищо, не само да се поуреди и заякчи, но и да стане единъ добъръ малъкъ свѣтилникъ на българщината тамъ. Труднноститѣ бѣха много, не сж прѣмахнати окончателно тѣ и днесъ, ала тоя български свѣтилникъ крѣпне, неуморно и здраво върши своята ползотворна работа. Въ единъ отъ послѣднитѣ броеве на Цариградския вѣстникъ „Вѣсти" съ дълбока радость прочетохме една дописка за надеждната свѣтлина, що пръска тоя нашъ фаръ на Бѣло-морския брѣгъ. Понеже вѣрваме, че всѣки българинъ отъ сърдце го радва всѣка проява, що има за цѣль просвѣтата и националното заякчаване на нашитѣ еднородци въ българскитѣ земи въ прѣдѣлитѣ на Турция, ний ще приведемъ изцѣло споменатата дописка за Деде-агачското българско класно училище. Ето що ни казва въ нея почтениятъ дописникъ:

„Изкрено прѣдадени на изпълнението нравствения си дългъ къмъ повѣреното си училище, учителитѣ при Деде-агачкото III-кл. училище и членоветѣ на българската черковна община въ тоя градъ сж се заинтересували отблизо и погрижили да усигурятъ единъ по-сносенъ животъ на ученицитѣ отъ околнитѣ села, които слѣдватъ въ училището имъ, като имъ дадатъ на първо врѣме безплатно квартира, отопление и освѣтление и съ това ги избавятъ отъ живѣенето въ неудобни и скжпи квартири, каквито въ Деде-агачъ мжчно се намиратъ. А при това трѣбва да се забѣлѣжи, че повечето отъ българското население въ Деде-агачко е въ селата и че повечето отъ ученицитѣ сж отъ околнитѣ села, поради което то може да се нарече по-скоро околийско III-класно училище, отколкото градско.

Идеята да се даде подслонъ на ученицитѣ селенчета, както узнахъ, не е нова. Тя е изникнала наедно съ отварянето на III-класното училище. Още тогава общината поставила началото на единъ доста похваленъ редъ—да отпуща ежегодно на селскитѣ ученици, слѣдващи въ града, безплатно квартира, отопление и освѣтление.

За квартира на ученицитѣ е служила, отъ самото начало и до сега, една голѣма стая на долния етажъ на училището.

Гола стая съ 4 стѣни—това е било отначало жилището на ученицитѣ селенчета Тя имъ е служила и за спалня, и за занимателна, и за сандъкарница, па ако щете и за готварница и трапезария. Читательтъ може да си прѣдстави отчасти, каква картина е прѣдставлявала вжтрѣш-

ната ѝ наредба. Тукъ на голата земя, безъ кревати, безъ сламеници и възглавници, а само съ тънки селски постелки и завивки, сж спѣли селскитѣ дѣца; тукъ сж били натрупани селскитѣ имъ постелки и покривки, сандъци съ дрехи и книги; селскитѣ имъ торби съ провизии за ядене, които сами или пъкъ родителитѣ имъ сж донесли отъ селото за прѣзъ цѣлата седмица; тукъ е била и цѣлата покжщнина — паници, лъжици, гърнета, шишета и пр.

Отъ година на година, обаче, сж правени подобрения въ жилището на селскитѣ дѣца. По миналата уч. година, по инициативата на градската и съ съдѣйствието и на селскитѣ общини, сж били доставени сламеници и възглавници и по тоя начинъ се дало възможность на ученицитѣ да не спятъ на голата земя и да отстранятъ главната причина на честитѣ заболѣвания.

Прѣзъ настоящата учебна година училищното управление и черковната община сж направили нѣщо повече за подобрение квартирата на ученицитѣ-селенчета, — като изработили и особенъ правилникъ за Ученишкото Жилище. Споредъ него, на всички ученици, които сж отъ селата и желаятъ да живѣятъ въ училището, се отпуща безплатно отъ общината: квартира съ креватъ, сламеникъ и възглавница, отопление и освѣтление. За квартира на ученицитѣ, на брой 23, е прѣдназначена широката стая въ долния етажъ на училището, подраздѣлена обаче съ стѣни на: спалня, занимателна, трапезария и сандъкарница. Отъ всѣки ученикъ пансионеръ се изисква да има за въ спалнята два калъфа за възглавница, здрава покривка, покривка за креватъ и чехли. Въ спалнята всичко се държи въ редъ. Освѣнъ кревати, грижливо нареждани всѣка сутринь отъ ученицитѣ, въ спалнята не се позволява да има нищо друго. Ученицитѣ отиватъ въ спалнята само въ 9 часа вечерьта, когато трѣба да си лѣгатъ, а прѣзъ деня това имъ е забранено. Въ спалнята ученици влизатъ само съ чехли.

Ученицитѣ се занимаватъ въ отдѣлна стая на дълги маси, всѣкой на опрѣдѣленото му мѣсто. Освѣнъ учебнитѣ пособия за приготовляване уроцитѣ за слѣдващия день, върху маситѣ не се позволява да има нищо друго. Всички останали учебници се държатъ на опрѣдѣлени мѣста, особени за тая цѣль полички.

Ученицитѣ ядатъ въ опрѣдѣлена стая-трапезария на маси, всѣки на опрѣдѣленото му мѣсто. Всѣки ученикъ трѣбва да има кърпа за ядене, лъжица, вилица и три чинии. Сандъцитѣ, дрехитѣ и другитѣ вещи на ученицитѣ се държатъ въ особно отдѣление—сандъкарница.

Ученицитѣ се задължаватъ да си направятъ еднаква униформа, състояща се отъ панталони и палто отъ тъмно-синъ шаекъ. Жилището на ученицитѣ се държи въ порядъчна чистота. Всѣка сутринь се грижливо измита, всѣка сжбота става общо прѣчистване, въ края на всѣки мѣсецъ се измива подътъ му, а прѣзъ Коледната, Великденската и лѣтна ваканции се бѣлосватъ стѣнитѣ. Ученицитѣ лѣгатъ въ 9 ч. вечерьта, а ставатъ въ 5 и половина ч. сутриньта. Закусватъ въ 7 ч., обѣдватъ въ 12, а вечерятъ въ 6 и половина часа вечерьта. Яденето и спането се прѣдшествува и свършва съ обща молитва. Независимо отъ това, ученицитѣ обязателно отиватъ редовно въ черква, както на вечернитѣ, така и на утреннитѣ служби. Ученицитѣ и жилището имъ сж подъ надзора на учителитѣ, които всѣки день и по редъ се смѣняватъ.

Не е уреденъ окончателно въпросътъ за храненето на ученицитѣ, а той е въпросъ отъ първостепенна важность. До сега ученицитѣ сж закусвали сутринь съ чай и хлѣбъ, при което самоварътъ е билъ общъ, а захарьта, чашата и хлѣбътъ частни. За обѣдъ и вечеря всѣки ученикъ яде това, което си е донесълъ отъ селото, приготвилъ самъ, или купилъ отъ пазаря. Тоя начинъ на хранене не е добъръ. Училищното управление е съзнало лошитѣ му послѣдствия и прѣсмѣтнало, че съ сжщата сума, която ученицитѣ харчатъ за купуване суха и не до тамъ доброкачествена храна, може да се направи, щото всички ученици да се хранятъ подобрѣ и съ по-топла прѣсна храна, каквато иначе рѣдко би виждали, ако

се въведе слѣдния редъ: да се прибиратъ на едно общо мѣсто всички видове храни, които ученицитѣ донасятъ въ натура отъ селата си, като се държи точна смѣтка, кой какво внася. Всички тѣзи храни да се употрѣбяватъ общо, а което недостига, всѣки ученикъ да внася въ пари слѣдващата му се часть и по такъвъ начинъ да се купува месо, риба и други продукти. По този начинъ всички ученици ще се хранятъ на обща трапеза съ еднаква храна. Това ще имъ костува много по-малко, отколкото ако се хранятъ по отдѣлно, кой както и съ каквото може, както е било до сега. Ето защо училищното управление било намѣрило за подобрѣ да се снабди ученишкото жилище съ готварница и сѫдове за готвяне и се услови единъ готвачъ. Колко добрѣ би било, ако училищното управление и общината, съ съдѣйствието на селскитѣ общини, биха могли да направятъ при тоя икономически пансионъ нѣщо подобно на безплатнитѣ ученически трапезарии. Азъ мисля, че селскитѣ общини, като съзнаватъ голѣмата полза отъ тѣхъ, нѣма да откажатъ своята помощь и въ тоя случай, както при другитѣ подобни, напр. доставянето за сѫщото ученическо жилище сламеници и възглавници по-миналата година, ще прѣнесатъ своята лепта, ако не въ пари, то въ натура: пшеница, бобъ, сирене и пр.

Поставени при тия условия, ученицитѣ-селенчета, дошли отъ разни села, съ разни характери и домашно възпитание, ще се приучатъ на редъ, чистота, точность и изправность и не ще чувствуватъ толкова силно лишението отъ бащиното си огнище, отъ нѣжнитѣ майчини грижи".

Като отбѣлѣзваме това похвално и народополезно дѣло на Дедеагачкитѣ наши сънародници, ний дълбоко вѣрваме, че тѣ заслужаватъ всѣка подкрѣпа и насърдчение, отъ дѣто трѣбва. На току що избраниятъ управителенъ съвѣтъ на съюза на Одринскитѣ братства въ княжеството най-напрѣдъ се налага въ дългъ да тури въ изпълнение и даде начало на дадената му директива: помагане и подигане нашето културно-просвѣтно дѣло въ Одринско.

С.

Единъ похваленъ примѣръ отъ родолюбие.

Долината на най-голѣмия десенъ Ардинъ притокъ — Соютлю-чай — и часть отъ южнитѣ склонове на Родопитѣ заема Дарж-дерската кааза съ каазалийския центъръ Дарж-дере, състояще отъ помаци и българи-християни. Цѣлата кааза пъкъ на изтокъ е отъ чисти турци, а на югъ и западъ отъ помаци. Тя е прѣдѣлътъ между турското население, което прѣобладава въ Източнитѣ Родопи, и помашкото, което населява Срѣднитѣ и Западнитѣ Родопи. Въ Дарж-дерската кааза българи има само въ градецътъ Дарж-дере. Това сѫ около 180 сѣмейства съ около 800 жители. Главното имъ занятие е абаджийство и шивачество и главни центрове, въ които упражняватъ своитѣ занаяти и търговия, сѫ градоветѣ: Скеча, Гюмюрджине и Кавала.

Българитѣ въ Дарж-дере си иматъ двѣ черкви и едно смѣсено първоначално училище съ около 80 ученика и ученички прѣзъ текущата учебна година. По-рано е имало и два класа, ала поради общия икономически упадъкъ, какъвто настѫпи въ цѣлитѣ Родопи отъ двадесетина години насамъ, тѣ сѫ закрити.

Макаръ и като микроскопическо оазисче да сѫ българитѣ въ Дарждере, тѣ се отличаватъ отъ всички други български покраини въ Родопитѣ по своя крѣпъкъ националенъ духъ, по рѣдкото си родолюбие, по своитѣ чисти идеални нрави и неимовѣрна голѣма трѣзвость въ характера. Держдерци се обичатъ и почитатъ на всѣкждѣ и отъ всички по своята пословична честность, кротъкъ нравъ и здравъ разсѫдъкъ[1]). Черковно-училищнитѣ работи отдавна сѫ въ такъвъ редъ, че възбуждатъ удивле-

[1]) Вижъ по-подробно за Дарж-дере IV кн. „Родопски старини“ отъ 1892 година.

ние у всѣкиго, който назърне въ тѣхъ. Тѣ сѫ плодъ на собствени срѣдства и сили на самитѣ симпатични Дарж-дерци. До каква степень е вкорененъ народния духъ въ Дарж-дерци, до колко съзнанието къмъ обществена благотворителность и народополезни дѣла е голѣмо у тѣхъ, какъ това симпатично българско население, чуждо на всѣкакви външни модни вѣяния, въ глухитѣ и непознати Родопски глъбини съзнава своя човѣшки общественъ дългъ, ний съ нескрита радость ще приведемъ само единъ отъ многото такива факти. Прѣзъ миналото лѣто се е поминалъ единъ не отъ първа ржка Дарждерецъ, скромниятъ абаджия Кирко Пачиловъ. Една година прѣди смъртьта си добриятъ Кирко е подарилъ на черковно-училищното настоятелство 30 турски лири съ желание отъ лихвитѣ на тоя за вѣчни врѣмена отъ него даръ да се купуватъ и раздаватъ даромъ учебници и учебни помагала на бѣднитѣ ученици въ градеца Дарж-дере. И настоятелството въ началото на тази учебна година е прибрало 5 лири турски лихви, съ които е снабдило съ учебници дѣцата на най-бѣднитѣ Дарждерци, безъ която скромна помощь тѣхнитѣ родители не биха могли да ги пращатъ въ училището.

Хвала на такива родолюбци, достойни синове на цѣлокупното българско отечество!

С.

Книжовни вѣсти и отзиви.

Златна книга на дарителитѣ за народната просвѣта. Книга I. Притурка къмъ XII год. на спис. „Училищенъ прѣгледъ“ — изд. Министерството на нар. просвѣщение. 1907 г.

Много сѫ факторитѣ, по които може да се сѫди за жизнеспособностьта на единъ народъ. До каквито успѣхи и да достигне въ своето тъй да кажемъ материялно, вѣществено състояние, до каквото високо умствено развитие и да се издигне, каквито гениални умове и да ражда и възпитава кой да е народъ, липсва ли му сила и полетъ на духа, нѣма ли ония високи морални качества, които дълбоко *да* вкореняватъ на първо мѣсто безгранична любовь къмъ отечеството си, къмъ благото на своитѣ близки, човѣшко съзнание къмъ своя общественъ дългъ, такъвъ народъ неможе да очаква стабилность за своето сѫществуване, за своето бѫдеще. Материялниятъ подемъ безъ високъ нравственъ обликъ рискува не само да се изгуби, но и да се прѣвърне въ една поквара, въ едно разтлѣние, краятъ на който е извѣстенъ. Въ днешното модно врѣме мѣрката за културность, за богатство и сила на единъ народъ е не еднаква. Единъ голѣмъ процентъ, за жалость, отъ нашата днешна интелигенция, нека не криемъ, е лишена отъ тоя високъ нравственъ полетъ на духа. Тя обича да парадира на думи ужъ съ нѣкакъвъ стремежъ за едно благосъстояние на колективното цѣло, ала дѣлата ѝ сѫ досущъ отрицателни. Всичко е съсрѣдоточено въ личностьта: тя да бѫде обезпечена, тя да има всички лишни или не удоволствия до прѣсита, да постига това по всѣки пѫть, какъвто и да билъ той, ала пожертвователность за общо благо, отзивчивость къмъ сѫдбата на своитѣ близки, на своето отечество, на своя народъ, лишение отъ личното удоволствие за

общо добро, всичко това го нѣма. Дори въ устата на мнозина таквъ стремежъ е глупость, невѣжество. Примѣри сѫ излишни. Такива ще намѣрите въ лествицата на нашия общественъ строй отъ най-горното стѫпало до най-долното. Имаме ги и въ селската канцелария, па още и на ученишката скамейка.

Горнитѣ мисли ни прѣлетѣха прѣзъ умътъ, когато прочетохме „Златната книга“, която нашето Министерство на народната просвѣта добрѣ е сторило да издаде. Тая, наистина, златна книга слѣдъ прочитането ѝ ни възбуди една истинска радость и гордость отъ една страна, а отъ друга ни навѣя и не скрита тѫга и сърдечна болка. Радость и народна гордость почувствувахме, защото тя ни рисува въ мили картини онова идейно, мощно по нравствени качества поколение отъ нашето скорошно минало, което поколение съ рѣдка самопожертвователность и идеенъ полетъ на духа издигна отъ кальта единъ загубенъ народъ, отърси го, очисти го, закрѣпи го, дари му духовна и политическа свобода и го постави наредъ съ просвѣтенитѣ и културни народи. А тѫга ни пъкъ навѣва, като се вгледаме въ себе си, ний, неговитѣ потомци, що сме и що можемъ да дадемъ прѣдъ олтарътъ на нашето хубаво отечество, за бѫдещето на цѣлокупния български народъ.

„Златната книга“ съдържа кратки биографични свѣдѣния и излѣената щедрость на една редица отъ 107 познати и непознати до сега истински синове на народа и отечеството ни, 107 златни имена, повечето на скромни и *неучени* наши сънародници, ала много високо стоещи по огъньтъ, що е горѣлъ въ сърдцата имъ за доброто и просвѣтата на родината ни. Съ честенъ трудъ, съ пестеливостьта тъй свойствена на българинътъ, безъ шумъ и безъ квикъ, тѣзи наши родолюбци сѫ живѣли и се трудили не за себе си, а за близкитѣ си, за отечеството си. Хвала и вѣчна память и почить къмъ тия наши сънародници.

Въ „Златната книга“ между другитѣ, и ний, Одринцитѣ, виждаме една свѣтла личность, на чиято щедрость нашитѣ синове иматъ възможность да получаватъ едно срѣдно образование. Одринската гимназия сѫществува днесь и ще сѫществува на вѣчни врѣмена благодарение само на хуманното, родолюбивото и щедро сърдце на покойния Д-ръ Петъръ Беронъ. Това име трѣбва добрѣ да се знае и високо почита отъ всѣки Одринчанинъ.

Ний желаемъ тая първа „Златна книга“ да се чете въ всѣка българска челядь дѣто и да била тя. Желаемъ още тя да бѫде настолна книга и въ всѣко наше училище, а нашитѣ г-да учители по български езикъ прѣди да задаватъ на своитѣ ученици да четатъ и изучаватъ Пушкина, Гете, Софокла, Шилера и др., нека да изучаватъ по-напрѣдъ животътъ и дѣлата на тия скромни, но свѣтли наши народни имена, които сѫ изброени въ „Златната книга“ и които сѫ истинска гордость на българския народъ.

С.

СЛАВЯНСКОЕ ПЛЕМЯ. Статистико-етнографическій обзоръ современнаго славянства. (Съ приложеніемъ двухъ етнографическихъ картъ). Отъ професоръ Т. Д. Флоринскіи. С.-Петербургъ Кіевъ 1907 г.

Това е капиталниятъ трудъ на добрѣ познатия въ славѣснкитѣ страни по своитѣ научни работи, уважаемиятъ Т. Д. Флорински, професоръ въ Киевския университетъ. Това е първъ въ най-новата славѣнска литература ученъ трудъ, който въ стегната и строга научна форма обхваща цѣлото славѣнство по днешното му етнографско-географско положение, по езикъ и точни статистични данни. Тая научна работа на видниятъ славистъ е била опрѣдѣлена за изданието на императорската академия на наукитѣ въ Петербургъ — „Енциклопедія славянскиӣ филологіӣ" — но по независящи отъ автора причини не е могла да се помѣсти въ това издание. Сега той издава трудътъ си отдѣлно съ материялната и морална подкрѣпа на Киевския университетъ.

Изданието на г. Флорински е раздѣлено на 10 отдѣла, отъ които първиятъ — *Славянское племя въ цѣломъ* — разглеждва изобщо славѣнството въ днешно врѣме по територия, която заема, съсѣднитѣ народи на славѣнството, съставътъ на послѣдното, измрѣлото славѣнство, границитѣ на славѣнството въ XI в., броятъ му къмъ края на 1906 год., разпрѣдѣление на славѣнството въ политическо и културно отношение и най-послѣ изброява литературата по прѣдмета. Останалитѣ 9 отдѣла съдържатъ по едно отдѣлно цѣло за деветьтѣ главни славѣнски групи: *руси*, *българи*, *сърбо-хървати*, *словинци*, *чехи*, *словаци*, *лужицки сърби*, *поляци* и *кашуби*. При всѣки отдѣлъ е посочена и литературата по прѣдмета.

Г. Флорински прави и единъ строго наученъ обзоръ на старитѣ славѣнски граници, които на югъ сѫ достигали до южнитѣ брѣгове на Пелопонезъ, и главнитѣ претенденти на славѣнскитѣ земи: нѣмци, маджари, ромъни и гърци. Тукъ сѫ твърдѣ цѣнни и интересни даннитѣ и за изгубеното славѣнство.

Броятъ на цѣлото славѣнско племе г. Флорински къмъ края на 1906 год. посочва на 148,521,000 жители, отъ който: *руси* (великоруси, малоруси и бѣлоруси) 102,840,000; *българи* 5,440,000; *сърбо-хървати* 9,135,000; *словинци* 1,475,000; *чехи* 7,237,000; *словаци* 2,671,000; *лужицки сърби* 157,000; *поляци* 19,200,000; *кашуби* 366,000.

Третиятъ отдѣлъ е посветенъ на насъ, българитѣ. Уважаемиятъ авторъ разпрѣдѣля българското племе по мѣсто и брой така: а) въ днешното Българско княжество 3,182,300; б) въ Македония (Солунски, Битолски и Скопски вилеяти) 1,132,000; в) въ Добруджа и другитѣ части въ Ромъния 99,200; г) въ Сърбия 85,000; д) въ Руссия 220,400; е) въ Австрия и Маджарско 33,300; ж) въ Мала Азия, Гърция, Германия и други европейски страни 21,000; з) въ Америка 5,500 и и) въ Румелия, Цариградъ и други части на Европейска Турция 661,200. За насъ особено е интересно числото на българското население въ Румелия, Цариградъ и други части на Европейска Турция. Тия мѣста не сѫ други, освѣнъ днешниятъ Одрински вилеятъ, като

изключимъ Цариградъ съ околностьта му и островитѣ на Бѣло море, дѣто нашиятъ елементъ е незначителенъ. Това е особено важно, защото ний, българитѣ, имаме смътно понятие за численостьта на българското население въ Одринско[1]), дѣто дори наши хора кой знае какъ и по какви източници погрѣшни цифри сѫ давали за тая българска страна.

Въ 2 дѣлъ г. Флорински разгледва *инородцитѣ* измежду българското племе: турци, гърци, албанци, куцовласи, гагаузи, татари, евреи, ерменци, цигани и др., а въ 3 д. — *спорнитѣ въпроси за прѣдѣлитѣ на българския народъ*. Нека ни е позволено да изповѣдаме, че тукъ уважаемиятъ авторъ като справедливо и възъ научна основа възстава противъ мисъльта да изкарватъ македонскитѣ българи за особно славѣнско племе и като зема за критерий само лингвистичнитѣ данни, изпада въ едно погрѣшно заключение, именно че Севѣрна Македония (Скопско, Кумановско) по говоръръ е на сърбския народъ. Не намъ се пада и нето е по силитѣ ни да се впущаме въ това невѣрно заключение, още повече че по тоя въпросъ въ послѣднитѣ години литературата е доста богата, и лингвистичната наука, о която се придържа г. Флорински, изчерпателно и безпристрастно доказа надмощието на българския езикъ по особности не само въ Скопско, но и по-далече на севѣръ, въ Вранянско, въ южнитѣ гранични прѣдѣли на днешното Сръбско кралство.

Въ 4 д. се разгледватъ разнитѣ частни и по-видни етнографски названия на българския народъ: *рупалани*, *мърваци*, *аряни*, *чечанци*, *бързаци*, *милци*, *естеовци*, *рековци*, *пуливаковци*, *токунци*, (*тонкувци*), *ниньовци*, *мароши*, *кецкари*, *улуфи*, *пуряци*, *дуйки*, *турлаци*. Повечето отъ тия названия сѫ произлѣзли отъ типични нѣкои диалектични различия въ езика. За названието *рупалани*, *рупци*, *рупченци* (рупалинъ) г. Флорински приема за вѣрно мнѣнието на К. Иречека, което е, че това име е отъ древното Μερόπη, подъ което още въ XIV в. е била извѣстна сегашната покраина Рупчосъ[2]), па и въ XVI в. Родопитѣ сѫ носили название *Рупски планини*, за което свидѣтелствува Verantius. Има да отбѣлѣзаме, че прозвището *рупци* въ Родопитѣ е извѣстно само за малката покраина Рупчосъ, сегашна Станимашка околия. Тая покраина е най-близката и най-съобщителната и извѣстна на полското население въ Пловдивско и Станимашко, което само то мѣши и титулува съ името рупци и всички Родопски населения. Покойниятъ пъкъ дѣдо Славейковъ прѣзъ 1883 год. бѣ идвалъ въ нѣкои отъ рупскитѣ села (Павелско, Хвойна), и езиковитѣ наблюдения отъ тѣхъ той нарече *рупаланско нарѣчие*, което доби гражданство въ литературатата, тъй като не бѣха тогава извѣстни езиковитѣ особици и битътъ на другитѣ Родопски покрайни. Въ Родопитѣ сѫществуватъ десетини племенни названия на населения отъ отдѣлни покраини тамъ[3]), отъ които названия едни произхождатъ отъ диалек-

[1]) Вижъ „Материялъ за изучване Одринския вилеятъ“ въ XIX т. на „Сборникъ за нар. умотв.“ 1903 год., и нашата рецензия въ кн. IV. год. II (1904) на „Родопски напрѣдъкъ“.

[1]) Вижъ кн. 6, год. I на „Родопски напрѣдъкъ“ за мѣстностьта *Ропката*.

[1]) Вижъ нашата книга „Изъ Бѣломорската равнина“, 1907 г.

тични различия, а други отъ битови и характерни типичности. Тъй напр. за сега имаме прозвищата *шонги* (Ксантийско), *планинцй*, *врангъжие* (Ахж челебийско), *талалае*, *искиллие* и *канковци* (Гюмюрджинско), *тонкозци* и *кукувци* (при полскитѣ села въ Пловдивско), *шушулкаре* (помацитѣ въ Иридерско) и още нѣкои не тъй характерни,

Въ 6 д. се разглежда вѣроизповѣдното различие, въ който дѣлъ между другото г. Флорински се спира и на потурченитѣ българи, помацитѣ, на които главниятъ центъръ и мнозинството е въ Родопитѣ. Тѣхната граница почтениятъ авторъ точно и вѣрно опрѣдѣля. освѣнъ тая въ Родопитѣ, която и днесъ точно не е извѣстна, защото единствениятъ източникъ за тѣхъ сж турскитѣ официални данни, а пакъ тѣ ги числятъ въ чисто турското население. Обаче знае се, че турското население поселява само долното и донѣкждѣ и срѣдното течение на Арда. Тѣхното заселване въ Родопитѣ е прѣдприето било отъ Одринъ по самата долина на Арда и се е спрѣло до днешната Иридерска кааза. Цѣлитѣ южни, западни, севѣрни и централни склонове на Родопитѣ (долината на Мѣста, Неврокопско, Чепино, Доспатъ, Ахж-челебийско, Рупчоско, Ксантийско, Гюмюрджинско, половината отъ Иридерско и повечето отъ Дарж-дерската кааза), па до нѣкждѣ и югоизточнитѣ (Ферско и Дедеагачко) сж чисто помашки.

Въ 7 д. се даватъ общи бѣлѣжки върху етнографическитѣ особности и политическото положение на българския народъ и най-послѣ се спира върху езика, за който г. Флорински приема най-новото раздѣление на четире главни говорни групи: а) източно нарѣчие, б) севѣро-западно (шопско-трънско), в) югозападно или македонско и г) южно, което трѣбва да носи името Родопско, а не рупаланско или рупско.

Уважаемиятъ руски ученъ прави неоцѣнима услуга на славѣнството съ тоя свой тъй цѣненъ и отъ голѣмо значение за науката трудъ. Книгата „Славянское племя“ ще бжде наржчна книга на всѣкиго, който борави въ областьта на славистиката. Тя трѣбва да заема видно мѣсто и въ всички наши училищни, читалищни и публични библиотеки и затова трѣбва да бжде прѣведена и на български.

Нашата скромна, но отъ сърдце благодарность на нейния многоуважаемъ авторъ.

С.

Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София. Книга I за 1904 и 1905 год. и кн. II за 1906 и 1907 г. Печатана подъ редакцията на проф. Л. Милетичъ, уредникъ на семинара.

По инициативата и личното ржководство на професоръ Л. Милетичъ още прѣзъ 1896 година е било турено началото на семинаръ по славѣнска филология при университета въ София. Цѣльта на тоя семинаръ е била да се подтикнатъ студентитѣ, които изучаватъ славѣнска филология, къмъ самостойни научни трудове и критика, да

разширятъ своитѣ знания и отъ рано се приготвятъ за по-далечни изслѣдвания въ областьта на своята научна специалность. Идеята е била добрѣ посрѣщната и оцѣнена и отъ професори, и отъ студенти, семинарътъ се постепенно уреждалъ и умѣло рѫководилъ и прѣзъ 1905 год. издаде I-та своя книга „Извѣстия на семинара“ и пр., а днесъ имаме вече и II-та книга. Както първата, тъй и втората сѫ твърдѣ цѣненъ приносъ отъ трудове на наши студенти въ областьта не само на нашето, българското, езикознание, етнография и история, но и на славѣнската наука изобщо. И поради това „Извѣстията“ намѣриха ласкавъ приемъ и похвално насърдчение отъ всички учени слависти изъ славѣнскитѣ страни. А това трѣбва да радва всички ни.

Между хубавитѣ работи и критични изслѣдвания по нашата домашна литература, етнография и диалектология, на които не е мѣстото тукъ да изброяваме поименно, насъ интересуватъ езиковитѣ и етнографски трудове, що засѣгатъ или иматъ близко съприкосновение съ областьта, върху която се движи „Родопски напрѣдъкъ“. Тъй напр. хубави сѫ етнографскитѣ бѣлѣжки на г. М. Георгиевъ *„Арнаутитѣ и мървацитѣ въ с. Брацигово“*, въ говорътъ, носиитѣ и битътъ на които (мървацитѣ) има много общо, родствено съ вѫтрѣшнитѣ Родопски покраини. Такава е и студията на г. Д. Молеровъ *„Вторично ударение въ разложкия говоръ“*. Такова вторично ударение има и въ нѣкои Родопски покраини, каквито за сега сѫ извѣстни Широколѫшкия говоръ[1]) (*вйг'увѝха, кбпилѐ̂ту, мбтнувѝхме* и пр.) и въ нѣкои помашки села въ южнитѣ склонове (Муставшово — *мӳле̂та̂те* и пр.), но още не сѫ изслѣдвани, па е възможно да сѫществува и въ други мѣста изъ обширния Родопски лабиринтъ.

Въ II-та кн. отъ „Извѣстията“ е интересна работата на г. Маринъ Ивановъ — *„Глаголната елипса въ българския езикъ“*, въ която авторътъ цитува примѣри и изъ Родопскитѣ говори. Сѫщо *„Мотиви за клетва въ нашитѣ народни пѣсни“* отъ г. Иванъ Хаджовъ и *„Погребалнитѣ обичаи у българитѣ“* отъ г. П. Парашкевовъ сѫ хубави приноси за нашия фолклоръ. Г-нъ Сребрю П. Георгиевъ въ своето изслѣдване *„По говора въ с. Чешнегиръ Нова-махала* (Станимашко)“ слѣдъ единъ малъкъ исторически уводъ запознава интересуещия се читатель съ говорътъ на това село. Такива изслѣдвания на говоритѣ въ приполскитѣ села на сѣвѣрнитѣ Родопски склонове до Маричиното корито трѣбва да станатъ изъ всички български села отъ западъ къмъ истокъ. При признаването Родопскитѣ говори по своитѣ особици за главенъ клонъ отъ българскитѣ нарѣчия — южно българско нарѣчие — е необходимо да се опрѣдѣли точно както неговата диалектна граница, тъй и влиянието, което има и докждѣто се простира то на сѣвѣръ, истокъ и западъ. Говоритѣ на приполскитѣ села, тъй лесно поне тѣ достѫпни, изъ Пловдивско, Пазарджишко, Хасковско и още къмъ истокъ сѫ много слабо изучени до сега. А при пълнитѣ и ясни упѫтвания, що имаме вече отъ нашитѣ учени

---

[1]) Вижъ заключението на нашитѣ „Бѣлѣжки къмъ ударението въ централния (Ахѫ-челебийски) Родопски говоръ“ въ кн. 4, год. IV на „Родопски напрѣдъкъ“, 1906 г.

филолози и етнографи, такива материяли може събра и написа и всѣки нашъ учитель, а особено тия по български езикъ изъ нашитѣ класни училища.

Изобщо „Извѣстията“ на семинара по славѣнска филология при нашия университетъ правятъ отрадно впечатление и високо подигатъ реномето както на тоя милъ свѣтилникъ на чистата наука у насъ и неговитѣ питомци, тъй и на българската мисъль и жизнеспособность прѣдъ външния ученъ свѣтъ. С.

Малки вѣсти
по
фолклора и славистиката изъ славѣнскитѣ страни.

Чтенія въ Императорскомъ обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ. 1907 годъ, книга I, II и Ш, изданы подъ завѣдываніемъ Е. В. Барсова.

Това сж двѣста и двадесеть, двѣста и двадесеть и първа и втора книги отъ основанието на това учено общество. И тритѣ излѣзли прѣзъ т. 1907 г. тома сж крупни издания съ богато съдържание на нови научни изслѣдвания и материяли изъ руската история. Всѣка книга съдържа четире отдѣла: I *Матеріалы историческіе*, II *Матеріалы историко-литературные*, Ш *Изслѣдованія* и IV *Смѣсь*. Всѣка книга отдѣлно струва по 3 рубли.

Календар Матице Српске за годину 1908.

Това е петия по реда си календаръ, що Сръбската Матица въ Нови-Садъ дава между другитѣ си издания като безплатна премия на своитѣ членове и читатели. Освѣнъ пълнитѣ и грижливо пробрани календарски свѣдѣния, той е пъленъ и съ друго отборъ съдържание съ историческо, литературно, стопанско и правно значение за широката маса читатели. Единъ отдѣлъ е застжпенъ и съ животописни бѣлѣжки на най-видни сръбски книжовници, сръбски народни благодѣтели и обществено-културни дѣйци, на които сж помѣстени и ликоветѣ. Съдържа и интересни етнографски материали, каквото прѣкорни имена у сърбитѣ и илюстрации на типове и носии отъ Славония и Крашова. Между ликоветѣ на нѣкои видни руски дѣятели фигурира и ликътъ на злодѣйски убития български министъръ президентъ г. Д. Петковъ.

Произхожденіе названій русихъ и нѣкоторыхъ западноевропейскихъ рѣкъ, городовъ, племенъ и мѣстностей. А. Орловъ, Вельскъ, 1907. IV + 430 стр.

Въ тоя голѣмъ трудъ авторътъ изкарва по едно своеобразно етимологизуване названията на повечето днешни руски рѣки и градове отъ древнитѣ фински народности прѣди да дойдатъ славѣнитѣ.

Etymologisches worterbuch der rumänischen Sprache, I lateinisches element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen. Neidelberg. C. Winters Verlagsbuchhandlung, 1905. Sammlung romanischer Elementarbücher, Ш Reihe: Wörterbücher-I Band, XVI+235 **стр.,** 8-о. Отъ **Dr. Sextil Puscariu.**

Възъ основа на съврѣменния напрѣдъкъ на лингвистиката авторътъ въ горѣозаглавения си трудъ прави обзоръ на латинскитѣ елементи въ ромънската народна етимология, а отъ тамъ и влиянието ѝ надъ другитѣ езици на Балканския полуостровъ и обратно.

Извѣстія Отдѣленія рускаго языка и Словесности Имп. Академія Наукъ. Томъ XII, кн. 2.

Важна е студията на г. А. Музиченко *„Исторія поселенія и фонетическія особенности говора крымскихъ болгаръ. (Памяти професора Марина Степановича Дринова)*.

Изввѣстниятъ руски писатель публицистъ г. А. В. Амфитеатровъ е издалъ нова книга **„Македонскіе евреи“**. С. Петербургъ, 1907 г.

Народныя лекарственныя травы Забайкалья. VI вып Читинск. отд. И. Р. Т. О-ва. Чита. 45 стр. Отъ **Т. Стуковъ.**

Твърдѣ интересна книжка и за българскитѣ фолклористи, какъ може да се изучи и тоя обсегъ отъ народния битъ.

Румыно-славянскіе очерки. Судьба славянскихъ носовыхъ въ словахъ заимствованныхъ румынами. В. III., ч. I. „Языкъ и етнографія“. С. Петербургъ, 20 стр. Отъ **А. Яцимирскій.**

Въ тая малка студийка извѣстниятъ руски ученъ г. Яцимирски разгледва славѣнскитѣ носовки, засти въ ромънския езикъ.

Въ Варшава е завършено фундаменталното издание **„Географическій словарь Царства Польскаго и сосѣднихъ славянскихъ странъ“** въ 15 голѣми тома, цѣна за всичкитѣ 40 рубли.

Пусната е въ продажба нова сбирка **„Бѣлорускія народныя пѣсни“** отъ г. С. Малевичъ, С. Петербургъ цѣна 1 руб. 50 коп.

Národopisny Vêstnik ceskoslovansky (Етнографически вѣстникъ чешкославѣнски) бр. 9 и 10 има слѣдното съдържание: *ленътъ и обработката му* отъ Янъ Тикачъ. *Етнографически материяли изъ поавския край* отъ Ю. Горакъ. *Сказки, пѣсни* и др. п. отъ сѫщия. *Словацки приказки изъ Краковань (окр. Нитра)* отъ В. Тилле. — Литература. Етнографски дреболии и извѣстия изъ етнографическитѣ дружества и музеи.

О српском народним епским песмама. Београд. 8° стр. 64. Цена 1 динар. Отъ **Йов. И. Томичъ.**

Тая студия е написана по поводъ на друга подобна за сръбскитѣ народни пѣсни въ Rad u jugosl akad. Тя има интересъ и научна стойность не само за етнографа, но и за историка, митолога, филолога и политико-икономиста.

Именик народниjех назива родбине и сродбине. Скупио и уредио Йов. Фил. Иванишевич. Сараjево, 1906. Цена 1·30 кор.

Тая книжка е приложение на „Школски вѣстникъ“ за 1906 г. Вѣщо сж събрани и систематизирани всички названия на роднинскитѣ названия въ сръбския и хърватския народи.

Символика птицъ и растенiй въ украинскихъ похоронныхъ причитанiяхъ. Отъ В. Даниловъ, Кiевъ, 18 стр. (Отт. изъ „Украiны“)

Въ тая малка книжка се разгледва символистическото значение на птици и растения въ погребалнитѣ обичаи въ Украйна.

Народни умотворения изъ Родопитѣ и Одринско.

I. Народни баяния, лѣкувания и суевѣрия отъ с. Давелско, Станимашка околия.

Записалъ Георги Л. Пашевъ.

(Продължение отъ III кн.)

6.

Баяне за страхъ.

При уплашване на нѣкого отъ нѣщо, а най-често което се срѣща у дѣцата, уплашени отъ куче, хора или каквото и да било друго, за да му мине страха и за да се узнае, колко се е уплашилъ, много или малко, завежда се на баячка и му се бае тъй: баячката взима едно вжже и, като седне на земята, изправя си едното колѣно, а едната си ржка поставя на едно извѣстно разстояние отъ колѣното и, като я свие въ видъ на кука, хваща единия край на вжжето, а съ другата ржка ще почне да го завива около ржката и колѣното до тогава, до като вжжето цѣло се навие. Остатъкътъ, що не е можалъ да достигне отъ колѣното до ржката или отъ ржката до колѣното, съставлява страха, който го мѣрятъ съ педа (отъ края на палеца до края на кутреца въ разтворено положение). Тогава се казва, че има педа или педа и половина страхъ. Прѣзъ всичкото врѣме, до като трае навиването на вжжето, баячката бъбри нѣщо неразбрано, като отъ врѣме на врѣме подухва въ очитѣ на уплашения.

7.

Баяне за прѣдпазване отъ уроки.

Въ праздниченъ день, когато момитѣ се облачатъ за да отидатъ на хорото, то прѣди да излѣзатъ отъ кѫщи, нагорявать на огъня едно вълнено парче и го скриватъ нѣгдѣ по дрѣхитѣ си; това се прави, за да не урочасватъ отъ хората. Ако на нѣкоя или нѣкого стане лошо, било глава го заболѣло или друго под. нѣщо, това отдаватъ на уроки. За да се прѣмахне болестьта отъ урочасване, веднага намиратъ нѣкой, който да е първъ роденъ отъ майка, когото накарватъ да си напълни устатата съ прѣсна вода и да пръсне съ нея по лицето на урочасалия. Смиватъ и веругата съ вода и даватъ на урочасалия да пие.

8.

Лѣкуване отъ гърлоболъ.

Когато заболѣе нѣкой отъ гърло, а особено при възпаление на подчелюстнитѣ жлези, лѣкуватъ го по слѣдния начинъ: болниятъ се поставя да седне, взима се една лъжица и на опашката (дръжката) ѝ се туря около 10 гр. обикн. морска соль. Болниятъ си отваря устата, и сольта му се поставя близо при ларинкса, послѣ се взема едно парче платъ, дълго около 1 м. въ срѣдата, на който се завързватъ два вѫзела единъ до другъ. Слѣдъ всичко това платътъ съ вѫзлитѣ се поставя подъ челюстьта на болния, така щото единиятъ вѫзелъ да дойде отъ десната, а другия отъ лѣвата страна, послѣ се хващатъ двата края на плата и се вдига на горѣ до тогава, до като болниятъ се повдигне отъ земята. Това се повтаря два или три пѫти.

9.

Вѣрване за лоша срѣща.

Когато нѣкой тръгне на пѫть или на работа вънъ отъ селото, до като излѣзе отъ село, ако му се случи да срѣщне жена съ черни мѣнци да отива за вода, знакъ е, че прѣзъ този день ще му се случи нещастие, та като я замине, навежда се, взима 2—3 камънчета или пръсть, хвърля слѣдъ нея и плюе отъ двѣтѣ си страни, за да не му се случва лошо.

Баяне (засб^{а}лнуване^{a}) за лѣкуване отъ зайкница (магарешка кашлица).

Записалъ **М. Ст. Брѣговъ** ученикъ отъ Широко-лѫшко.

Когато се случи да върлува тъй нарѣчената *зайкница* (магарешка кашлица), и много дѣца страдатъ отъ нея, то за да ги изцѣрятъ, постѫпватъ тъй: нѣколко жени събиратъ дѣцата болѣдующи отъ тази болесть и ги завеждатъ въ нѣкоя стара кѫща, дѣто не живѣятъ хора. Тамъ всичкитѣ дѣца навлизатъ въ пещьта (фурната за печене хлѣбъ). Слѣдъ това прѣдъ отворътъ на пещьта се поставя слама, която се запаля, а една жена, която стои на вратата на стаята, пита: *„ðган'а ли щ'íшъ, илú зайкница“?* Тази пъкъ, която е при пещьта, отговаря: *„ðган'а щъ, зайкница нúщъм“*.

Това питане се повтаря 3 пѫти, слѣдъ това дѣцата излизатъ и чакатъ да оздравѣятъ.

II. Народни вѣрвания и прѣдсказвания отъ с. Нареченъ, Станимашка околия.

Записалъ Ст. Н. Шишковъ.

1. Га са л'ул'àе^{а} ве^{а}рỳгата прàзна на ỳгне^{а}т, бóрче^{а}т[11]) си се^{а}дù.
2. Не^{а}мò замúта сỳще^{а}ту[12]) за вратàта, да са на измúта касмèте^{а} ут къ^{а}щи.
3. Акỳ стъ^{а}пи на кумùне^{а}т гàрга, та зèме^{а} да грàче^{а}, гòс же^{а} дòде^{а}.
4. Га вùе^{а} кỳче^{а} пре^{а}ш къ^{а}ща, за лòшу е^{а}: же^{а} си умрè н'àкуй.
5. Га са рудù млòгу жъ^{а}ладе^{а}т, гул'àма зùма же^{а} ùма.
6. Не^{а}мò устàве^{а} дилàве^{а}[13]) криф на угнùще^{а}ту, за лòшу е^{а}.
7. Акỳ пе^{а}пе^{а}лтъ^{а}т стàнува згурà[14]), мрас же^{а} ùма.
8. Кòйту грèбе^{а} гре^{а}бе^{а}нúца[15]) ут бакъ^{а}ра, же^{а} му ле^{а}тù на свàдбата.
9. Кòйту устàве^{а} млòгу трòхи на суфръ^{а}та, га іадè, млỳгу д'аца̀ же^{а} му са рàдат, да на мòже^{а} да ги исхрàни.
10. Òпаку дъ^{а}рву га са тỳре^{а} на òгне^{а}т, òпаку са рàдат д'ацàта.
11. Га млòгу скрùпе^{а}[16]) пỳ къ^{а}щи, чил'àк ỳмира.
12. Акỳ е^{а} заградèна м'асе^{а}чúната, дъ^{а}ш же^{а} ùма.

13. Га са руд'ѣ^{а}т млòгу л'àшники и др'àнки, тѐшка же^{а} е^{а} зѝмата.

14. Га игрàе^{а}т и млòгу ре^{а}вѣ^{а}т гув'ъ^{а}дата, же^{а} са развалѝ врѐме^{а}ту.

15. Акỳ са тръ^{а}се^{а}т уфцѝте^{а} утирну га стàнат ут іатàка, дъ^{а}ш же^{а} има.

16. Свѝне^{а}ту га нòси слàма ф устàта и е^{а} устàве^{а} ф кòчината, гул'àма зѝма же^{а} ѝма.

17. Га кòле^{а}т свѝне^{а}, акỳ му е^{а} де^{а}бѐла сплѝната[17]) на прѐшне^{а}т край, зѝмата же^{а} е^{а} тѐшка пъ^{а}рве^{а}; акỳ е^{а} де^{а}бѐла узàт', сѐтна зѝма же^{а} ѝма.

III. Народни пѣсни.

а) Домашки изъ Рупчоско.

Записалъ **Ст. Н. Шишковъ.**

1.

Каража-кехея въ юрушкитѣ планини.

Каража закарва стадата си на лѣтна паша въ планинитѣ. Лѣтото било сухо, трѣва и вода не останали, та дига стадата си въ по-високитѣ планински пасбища, които били юрушки, ала единъ юрукъ го изпъжда, като му се заканва, че както е разплакалъ много майки, разплака ще и Каражовата майка, ако не напусне планинитѣ имъ.

Каражѐ^{а} са е^{а} пазарѝл
За че^{а}трѝде^{а}сте^{а} увнòве^{а},
Дѐве^{а}т' хил'ѐ^{а}ди да пасѐ
На двѐне^{а} чуки висòки,
Ду двàна врѝсе^{а} студѐни
На висòкана плàнина.
Бѝлу е^{а} лѐ^{а}ту обсушну,
Та си исъ^{а}хна тре^{а}вò^{а}на
И си присо^{а}хна вудò^{а}на,
И лѝсте^{а}ну са сажỳли[18]).
Стàна Каражѐ^{а} завѐде^{а}
Нѐмгуви вàкли с'урѝи,

Да си хи ка̀ра Каражѐ[а]
На іуру̀цкине[а] пла̀нини.
Дѐ са зада̀де[а] іуру̀че[а],
Та си Каражо̀ вѝкаше[а]:
—Во̀[а]рни са, во̀[а]рни, Каражѐ[а],
С тво̀ине[а] ва̀кли с'урѝи,
Туф пе́ма мѐ[а]сту за тѐбе[а].
Дѐве[а]т' сам ма̀йки распла̀кал
И тво̀е[а] ща распла̀ка.*)

Слушана отъ Сюлманъ Читаковъ въ с. Чепеларе, 1906 г.

2.

Овчарьова молба към ваклия му овенъ.

Разбойници улавятъ и връзватъ овчирь въ планината. Послѣдниятъ се моли на ваклия си овенъ той да поведе стадото, но не прѣзъ пѫтищата, за да не се вдигатъ прахове и видятъ момитѣ, че овчаря нѣма.

С'урѝіу бе[а]ла и чо̀[а]рна,
Уфче́[а]ре[а]н ти са фа̀тили
Хайду̀те[а] во̀[а]рли и чо̀[а]рни
На висо̀кана пла̀нина,
Та гу, с'урѝіу, во̀[а]рзаха
На т'о̀[а]нка е́ла висо̀ка,
Ду два̀на врѝсе[а] студе́ни,
Пак щиш, с'урѝіу, да ра́ниш
Утрина ра̀ну нах по̀ле[а]
Нис бѐ[а]ла ре́[а]ка надо̀лу.
Уфче́[а]ре[а]н си са мо̀ле[а]ше[а]:
— Увѐну ва̀кал, ка̀матан[19]),
Сас сѝт'ничкине[а] е[а]ло̀[а]ци[20]),
Сас вѝтичкине[а] ро̀шкуве[а],
Ти си с'урѝе[а] за̀ве[а]ди,

---

*) *Забѣлѣжка*. Горната пѣсень личи. че не е довършена. Тя има за мотивъ да прѣдстави часть отъ живота на извѣстния и възпѣтия въ Родопитѣ не много отколѣшенъ мѣстенъ юнакъ-кехея Каража, ала развѣзката на случката въ пѣсеньта липсва. Възможно е нарочно да е укрита, както е обикновено почти въ помашкитѣ пѣсни.

Та е^{а} не^{а} во̀ди прис по̀^{а}те^{а}н,
Ами̑ е^{а} во̀ди прѐ^{а}страна,
Да ми ни фди̍га пра̀хуве^{а},
Чи щат мо̀мине^{а} да гл’о^{а}датъ.

Слушана отъ сѫщия.

3.

Момково ревнуване любовницата си.

Момъкъ подозира любовницата си, че е любила и другиго. Заканва ѝ сѫ да я улови и я заведе въ гората и тамъ да я пита. Момата се оправдава, че това сѫ хорски клевети.

Де^{а}во̀йко майри ху̀бава.
Да мо̀га да та ѝзмаме^{а},
Ут сѐлу да та ѝзве^{а}да,
Фаф го̀ра да та фо^{а}ве^{а}да
Пуд те^{а}нка ѐла висо̀ка,
Сами̑че^{а}ак да та по̀питам,
Ко̀му си ле^{а}шѐ^{а}ан дарже́^{а}ла,
Кому си на ску̀т се^{а}дѐ^{а}ла,
Ко̀му си кайв’о̀^{а} варѝла?
— Іуна́ку лу̀ди и мла̀ди,
То̀й ми са се́лцки ла̀фуве^{а}
И е^{а} кумши́цки клѐпуве^{а}.(21)
Тѐбе^{а} сам ле^{а}шѐ^{а}н даржѐ^{а}ла,
Тѐбе^{а} сам на скут се^{а}дѐ^{а}ла
И кайв’о̀^{а} ти сам варѝла.

Слушана отъ сѫщия.

4.

Момъкъ изобличава любовницата си въ измама.

Момъкъ припомня на бившата си любовница мѣстото, дѣто двамата си дали дума да се зематъ, а тя не устояла и отишла съ другиго.

Гугу̀кналу е^{а} го̀^{а}лабче^{а}
Се^{а}й до̀лу, до̀лу ф де^{а}рѐну.
Там ѝма до̀^{а}рву висо̀ку,
Во̀^{а}рш’е^{а} му ф не́бу фпѝраше^{а},

Чеᵃп'è му ф зèмеᵃ леᵃжèᵃшеᵃ,
Та даржѝ сèᵃнкеᵃ деᵃбèла.
Там ѝма трèᵃва зеᵃлèна
И бѝстра вòда студèна.
Пòвниш ли, кузỳм, знàеᵃш ли,
Га бèᵃхмеᵃ каỳл' (22) стòрили;
Да си са з'ôᵃмеᵃм двамѝна,
И двàна тèᵃнки, висòки,
И двàна беᵃли чеᵃрнòки,
Чеᵃ си ма, кузỳм, измàми,
Та си сас дрỳгеᵃк утѝдеᵃ.

Слушана отъ сжщия.

5.

Момина смърть отъ шарка.

Поболѣва се мома отъ едра шарка и прѣдвижда смъртьта си, та се моли майци си да обдари ходжитѣ и софтитѣ, кога на другия день я занесатъ на гробищата. Майката я утѣшава, че ще оздравѣе и ще присжтствува съ дружкитѣ си на байремскитѣ люлки.

Фѝска еᵃ бòлна лèгнала
Ф тèᵃнкана кỳллеᵃ висòка
Ут мѝлна іòᵃдра сѝпчица. (23)
Сѝпка са сѝпеᵃ и лèеᵃ,
Пак са нахзàт' неᵃ сврàща. (24)
Мумà си жèᵃлну плàчеᵃшеᵃ:
— Мàйчинку, мòеᵃ мàйчинку,
То са еᵃ мòйну вѝдеᵃлу,
Чеᵃ ща ти, мàйчу, зàгина.
— Стàни ми, стàни, дòᵃщеᵃр'у,
Утреᵃ гу байрèᵃм кàзуват,
Врит' щат дрỳшкинеᵃ да ѝдат
На зеᵃлèнуну л'увàд'еᵃ,
Пуд щалбàтуну (25) òреᵃш'еᵃ,
На байрèᵃмцкинеᵃ л'ỳл'чици.
— Мàйчинку, мòеᵃ мàйчинку,
Тèбеᵃ са вèᵃра неᵃ фàта!
Ти ми щеᵃш вòдеᵃ, мàйчинку,

Ву̀тирна ра̀ну га до̀йдат
Ут жумаіо̀^{а}на хо̀жине^{а},
Ут ме^{а}дре^{а}сѐне^{а} суфтѝне^{а}.
Ти си ми, майчу, ра̀ствури
Мо̀йне^{а} сандо̀^{а}ци шѐ^{а}ре^{а}ни,
Та си хи, ма̀йчу, о̀бдари
С тѐ^{а}нки вѐзе^{а}ни да̀руве^{а}.

Слушана отъ сжщия.

———

6.

Момина изповѣдь прѣдъ майка си.

Майката пита дъщеря си, защо ѝ плачатъ очитѣ, а пъкъ лицето ѝ се смѣе. Тя изповѣда майци си причинитѣ, че е видѣла любовника си, чиято гиздава външность описва.

До̀^{а}ще^{а}р'у мо̀е^{а} ма̀йчина,
Оти ([26]) ти пла̀че^{а}т учѝнки,
Пак ти са смѐ^{а}е^{а} лѝце^{а}ну?
— Ма̀йчинку, мо̀е^{а} ма̀йчинку,
Срѐ^{а}щу ми вар'вѝ се^{а}фд'о̀^{а}на,
На сѝву ко̀нче^{а} е́^{а}хаше^{а},
На сѝн'у се^{а}дло̀ стуѐ^{а}ше^{а},
Ке^{а}хлиба̀р' че^{а}бу́к даржѐ^{а}ше^{а},
Кадайф т'ут'ун' пѝе^{а}ше^{а},
Ту́рма ([27]) са съ́рма вѝе^{а}ше^{а},
Ти́хум е^{а} вѐ^{а}те^{а}р' ду̀е^{а}ше^{а},
Та е^{а} нах мѐне^{а} но̀се^{а}ше^{а},
Та ми учѝнки распла̀ка.

Слушана отъ сжщия.

———

7.

Момина молба къмъ майка ѝ.

Мома се моли майци си, да не я праща за вода извънъ селото въ гората, дѣто младъ овчарь пасе агнета, че може да заспи подъ сѣнкитѣ. Майка ѝ я придумва да не се бои, защото има двама братя, които свирятъ съ кавали, та щатъ я събуди.

Не^{а}мо̀ ма, ма̀йчу, прува̀да
Са̀е^{а} ву̀тирна на во̀да:
Ло̀ше^{а} сам со̀^{а}на со̀^{а}нила,
Да ми бе^{а}х, ма̀йчу, мино̀^{а}ла
Прис длѐ^{а}гу, тѐ^{а}сну сука̀ч'е^{а},
Прис ѐлувана че^{а}ршѝйка,
Там ѝма дарвѐ висо̀ку,
На во̀^{а}рше^{а} тѐ^{а}нку фида̀н'е^{а},
Та пра̀ве^{а}т сѐ^{а}нка де^{а}бѐла,
Там се^{а}дѝ уфчѐ^{а}р' шиле^{а}та̀р',
Срѐбаран кава̀л' свѝре^{а}ше^{а}
С кава̀ле^{а}н ду̀ма ду̀маше^{а}:
— Не^{а} хо̀ди, мо̀мне^{а}, на во̀да,
Че^{а} е^{а} вудо̀^{а}на де^{а}лѐку,
Де^{а}лѐку изво̀^{а}н сѐлуну;
Там ѝма вир'ѐ длибо̀ку
И растѐ дарвѐ висо̀ку,
Утѝ ще^{а}ш, мо̀мне^{а}, заспа̀ ще^{а}ш,
Та нѐма кой да та разбу̀ди.
— Иди ми, до̀^{а}ще^{а}р'у, ѝди ми,
Ти ѝмаш бра̀та двамѝна,
Та свѝре^{а}т с чифтѐр кавале^{а},
Та та щат, до̀^{а}ще^{а}р'у, разбу̀ди.

Слушана отъ същия.

б) Български пѣсни отъ с. Дованъ-хисаръ, Дедеагачка кааза.

Записалъ Ст. Н. Шишковъ.

1.

Мѫжъ рѣшава да погуби бездѣткината си жена.

Мѫжъ казва на бездѣткината си жена, че всичко Господь имъ е далъ, ала защото нѣма дѣте-рожба, пита я, дали да я млада погуби, или да се разведе. Тя му се моли да почака още деветь мѣсеца, белки Господь и дѣте ще имъ даде. Той отива при брата си касапинъ и го моли да иде въ дома му и прѣгледа крава ялова, деветь години не раждала. Когато братътъ узнава намѣрението му, отклонява го, че е отъ Бога грѣшно, а отъ хората срамота да погубва жена си.

Л'у̀бе^{а} Тудо̀рке^{а}, Тудо̀рке^{а},
Да̀де^{а} ми Го̀спут', л'у̀бе^{а} ле^{а},
Ут сѝчку млòгу има̀н'е^{а},
Іа̀ла ми чѐду не^{а} да̀де^{а};
Дали да те^{а} мла̀да къ́^{а}йдисам,
Или да те^{а} мла̀да па̀ре^{а}сам?(28)
— Стуіа̀не^{а}, л'у̀бе^{а} Стуіа̀не^{а},
Ма̀лу ма мло̀гу ч'а̀каше^{а},
По̀стуй ма, л'у̀бе^{а}, по̀ч'акай
Още^{а} ду дѐве^{а}т' ме́се^{а}ца,
Бѐл'ким ми и чѐду ше^{а} даде́!
—Не^{а} ч'а̀кам, л'у̀бе^{а}, не^{а} ч'а̀кам.
Ста̀на ми Стуіа̀н, та пу̀де^{а}
Аф бра̀та си Ма̀рка каса̀пин,
Та си бра̀ту си румо̀не^{а}:
—Бра̀те^{а} ле^{а} Марку, бра̀те^{е} ле^{а},
Имам си кра̀ва іа̀лува,
Сига̀ ми де́ве^{а}т' гуди̇̀ни,
Іа̀ла е^{а}, бра̀те^{а}, при̇̀гле^{а}дай“.
Ста̀на ми Ма̀рку, та пу̀да,
Та ми си кра̀ва пригле́да

И си Стуіану румоне[а]:
— Тае[а] са крава не[а] коли,
Чи е[а] ут Госпут' гр'аута
И ут ората срамута.

Слушана отъ Коиню Георгевъ. 1907 г.

2.

Три моми, роднини, дадени на единъ момъкъ.

Синътъ—момъкъ се оплаква майци си че въ селото дошълъ забитинъ-кадия, всѣкиму разпрѣдѣлилъ по една мома, а нему писалъ три и то близки роднини. Майка му го тѣши, че ще продадатъ половина отъ стадото и ще платятъ глобата въ противния случай.

Сину ле[а], сину Стуіане[а],
Іоти са, сину ле[а], пак въ[а]рна,
Пак въ[а]рна, сину ле[а], пак доде[а]?
Да ли ти е[а] стадо не зраву,
Или іулдаше[а] (29) не сгодни?
— Мале[а] ле[а], стара мале[а] ле[а],
Мойту е[а] стаду най-зраву,
Мои іулдаше[а] най-сгодни.
Чула ли си, мале[а], ил' не си,
Аф селу душло запчие[а],
Запчие[а], мале[а], кадие[а].
Писуа, мале[а] ле[а], казуа,
С'аке[а]му момче[а] пу мума,
Мене[а] е[а] писал тамам три.
Баре[а] да ми са чузде[а]нки,
Ти ми са, мале[а], руд'нини:
Пъ[а]рвъ[а]та ми е[а], мале[а] ле[а],
Срикуа б'ала Маруда,
Фтората ми е[а], мале[а] ле[а],
Нашата млада кал'манка, (30)
Третата ми е[а], мале[а] ле[а],
Уйчува б'ала Марие[а];
Кък ли, мале[а] ле[а], да сторим?
— Сину ле[а], сину Стуіане[а],

И туй ли да теª научеª:
Майка еª млогу видеªла,
Видеªла и прикарала,
И туй шеª майка прикара.
Шеª пурдадем, сину леª,
Пулувината офцитеª,
Офцитеª ас егнеªтата,
Шеª заплатимеª жеªзъªта. (81)

Слушана отъ сжщия.

в) Български отъ с. Павелско, Станимашка околия.

Записалъ Георги Л. Пашевъ.

1.

Прѣстжпна любовь.

Мжжъ—баща се влюбва въ мома, и по искането на послѣдната, напуща жена си, раздава и дѣцата си и я зема за втора жена.

Хубава си, б'ала Раду!
— И ти си хубаф, Стуіанеª,
Ала ти бул'чеª нафела. (32)
Та напусни си бул'чеªну
И раздади си д'ацана
Пу турци и пу бъªлгари,
Най-майшкуну циганеªм".
Стуіан си Рада пуслушеª,
Та си бул'чеªну напусна
И д'ацана си раздадеª
Пу турцеª и пу бъªлгареª,
Най-майшкуну циганеªм,
Та чеª са назат' пувъªрна,
Та си Радици думашеª:
— Раду л'у, момеª хубава,
Іас си раздадух д'ацана
И бул'чеªну си напуснах,
Адеª са двама земеªмеª.

Слушана отъ П. Христевъ.

2.

Прикрито пробуждане на любовь отъ майка у дъщеря си.

Майката праща дъщеря си да занесе на овчарина хлѣбъ, а тя отказва, като се страхува отъ лудата кръвь на младитѣ.

Пѐтру л'у мо̀еа дъащеар'у,
Ісла та ма̀кеа прувѐди
Уфчѐар'у л'ап да занеасѐш,
Уфчѐар'у, Пѐтру, куза̀рау.
— На ѝда, ма̀йчу, на ѝда,
Там ѝма дъарву висо̀ку,
Лѝстеану [33] о̀щеа широ̀ку,
Та пра̀ви сѐнкеа деабѐла,
Пак ни' смеа деалѝ-канлѝеа, [34]
Лѐгна щеам и заспа̀ си щеам,
Та нѐма кой да ни разбу̀ди.
— Ѝди ми, Пѐтру, ѝди ми,
Там ѝма ду два сла̀веаеа:
Ѐадѝнан пуѐ вѐчеару,
Пак дру̀ган пуѐ ву̀трину.
Дѐну ми пуѐ вѐчеару,
Л'а̀гайтеа, холам, л'агайтеа;
Дѐну ми пуѐ ву̀трину,
Ста̀вайтеа, хо̀лам, ста̀вайтеа.

Слушана отъ сѫщия.

Рѣчникъ съ обяснителни бѣлѣжки върху нѣкои думи и изразни форми въ народнитѣ умотворения.

¹) **Сука́лка-и,** същ. отъ глаголътъ суче. Засукано като топка. *Усука́л'че^а ну прѐлу,* изпредено не гладко, съ топки и връзулки по него.

²) **С.рне^а,** гл. *сурна̀фка* същ. Влачи се, лъзга се лѣниво и небрѣжно.

³) **Мла̀тналу,** гл. отъ млати — събаря подъ редъ безъ спиране. *Мла́тналу,* значи цѣло се съборило, търколило се небрѣжно. *Мла̀тна гу,* цѣло го удари.

⁴) **Уризал'ки,** същ. краищата на платътъ, които не могатъ да се тъкатъ, защото нѣма какъ да се заловятъ. Прѣносно за момчета и момичета малки по години и по умъ, не годни още, а се заперили като възрастни момци и моми.

⁵) **Пи́нгул',** същ. неравномѣрна нишка, ту тънка, ту дебела, та не е годна за добъръ платъ.

⁶) **Спо̀диче^а ву,** прил. гребеньтъ за тъчене е съ не правилно поставени зѫби, ту рѣдки ту на гѫсто, или пъкъ ту дебели, ту тънки, та и основата при тъченето не е правилна, отъ което и платътъ се изтъква неправиленъ: едни нишки по-далече, други посближени. Въ такъвъ случай и платътъ се казва *спо̀диче^а ф* — долнокачественъ по изработка.

⁷) **Иска́е^а, иска́лу, тка̀е^а,** глаг., **тка́іуву,** същ. Тъче, изтъкало, тъкань.

⁸) **Увӱдрила,** гл. развлѣчено се облѣкла, дрехитѣ си носи небрѣжно, разхвърлено. Прежда не усукана, власата.

⁹) **Испангал'чила,** гл. твърдѣ усукано до скжсване. Необлѣченъ прилично човѣкъ. Зимѣ съ лѣтни дрехи облѣченъ човѣкъ.

¹⁰) **Кле^а ве́тат,** гл. приказватъ го задъ гърба му. Бѣдятъ го въ нѣщо, присмиватъ му се.

¹¹) **Бо́рч,** същ. турска дума въ говоръть, означава и материаленъ, и моралень длъгъ, задлъжение. *Има борч,* значи дължи пари нѣкому. *Борч му е^а да гу гл'о^а да,* морално е длъженъ да се грижи за него.

¹²) **С.ще^а,** същ. сметь. *Су́ще^а ву е^а,* има сметь. *Насу́щил е^а,* избѣгалъ е, отъ срамъ не се вижда прѣдъ хората.

¹³) **Дила́ф,** същ. машата на огъньтъ.

[14]) **Згура̀,** същ. сгурия отъ металъ, сиръзнатъ пепелъ на огнището, изгорѣло нѣщо и не годно вече за нищо.

[15]) **Гре^абе^анѝца,** същ. наварено по съдътъ ядене. Отъ глаголътъ гребе, досъбира остатъкътъ.

[16]) **Скрѝпе^а,** гл. скърца. *Арабдъта скрѝпе^а*, колата скърца.

[17]) **Сплѝна,** същ. далакътъ на какво и да е животно.

[18]) **Сажу̀ли,** гл. олющи, съблѣче му кожата. *Сажу̀ли му куро̀^ата*, обѣли му кората (на дърво).

[19]) **Ка̀матаи,** прил. приличенъ, красивъ, гиздавъ.

[20]) **Е^ало̀^аци,** същ. оставена въ видъ на обръчи не острижена вълна на мъжкитѣ овци и кози.

[21]) **Клѐп-уве^а,** същ. клевета, измислица за нѣкой човѣкъ, невѣрно нѣщо.

[22]) **Каѹ̀л',** същ. турска дума. Дадена дума. *Каѹл' сто̀рили*, дали си дума за нѣщо, обѣщали се въ нѣщо единъ другъ.

[23]) **Сѝпка,** умал. **сѝпчица,** същ. шарка. *Исипалу се е^а*, шарило се е, появила се е шарка по тѣлото му.

[24]) **Свра̀ща,** гл. повръща, завръща. *Свра̀ща са ве^ате^аро̀^а*, вѣтърътъ повръща димътъ, прахътъ и пр.

[25]) **Щалба̀ту,** прил. отъ *сто^алба, що̀^алба*, стебло. Стъблато дърво, съ много клоне растение.

[26]) **Оти,** съюзъ, защо, защото.

[27]) **Ту̀рма,** същ. димъ отъ огънь, отъ прахъ.

[28]) **Па̀ре^асам,** гл. напусна, разведамъ. *Па̀ре^асник, па̀ре^асник*, напуснатъ мъжъ, жена.

[29]) **Іулда̀ш-е^а,** същ. турска дума. Другари на пѫть, съпѫтници. *Іол* — пѫть.

[30]) **Кал'ма̀на,** същ. кума, кръстница.

[31]) **Же^азо̀^а,** същ. турска дума. Глоба.

[32]) **Нафѐла** и **нифѐла,** прил. нехвелито нѣщо. Не струва, не чини за нищо.

[33]) **Лѝсте^ану,** прил. листнато дърво.

[34]) **Де^али-канлѝе^а,** същ. турска дума. Съ луда кръвь хора. На момъкъ не годенъ и нежененъ, или въобще младъ здравенакъ човѣкъ казватъ *де^алѝ-канлѝе^а*.